

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV ESTETIKY

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

MÝTUS A UMĚNÍ VE STRUKTURÁLNÍ ANTROPOLOGII
CLAUDA LÉVI-STRAUSSE

Vedoucí práce: Mgr. David Skalický, Ph.D.

Autor práce: Markéta Horáková

Studijní obor: Estetika

Ročník: 3

2013

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby tutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným stanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice 15. května 2013

.....

Markéta Horáková

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucímu mé bakalářské práce Mgr. Davidu Skalickému, Ph.D. za vstřícné vedení, cenné rady a trpělivost. Dále také za čas, který strávil čtením a opravami této práce.

Anotace

Tato práce se bude zabývat dílem Clauda Lévi-Strausse, významné osobnosti francouzského strukturalismu. Zaměří se na jeho aplikaci strukturalismu na oblast antropologie, zejména na strukturální analýzu mýtu a umění. Cílem této práce bude ukázat příspěvek Clauda Lévi-Strausse ke strukturálnímu zkoumání kulturních fenoménů a případně k teorii estetiky.

Klíčová slova: strukturalismus, antropologie, mýtus, umění.

Annotation

This thesis will deal with the work of Claude Lévi-Strausse, famous personality of French structuralism. It will focus on his application of structuralism in antropology, particularly the structural analysis of myth and art. The aim of the thesis will be to show contribution of Claude Lévi-Strauss to the structuralist investigation of culture and, alternatively, to theory of aesthetics.

Key words: structuralism, antropology, myth, art.

Obsah

1. Úvod	7
2. Strukturalismus a kulturní antropologie	9
2.1 Strukturalismus	9
2.2 Kulturní antropologie	10
3. Strukturální antropologie Clauda Lévi-Strausse	12
3.1 Jazyk, příbuzenství a kulinářství	14
3.2 Strukturální analýza mýtu	18
3.3 Strukturální analýza umění	26
3.4 Strukturální analýza pohádky	30
3.5 Strukturální analýza Baudelairových Koček	34
4. Poststrukturalistická kritika díla Clauda Lévi-Strausse	37
4.1 Paul Ricoeur	38
4.2 Jacques Derrida	40
5. Závěr	43
6. Seznam použité literatury	46

1. Úvod

Ke své bakalářské práci jsem si vybrala dílo Clauda Lévi-Strausse, jednoho z nejvýznamnějších myslitelů 20. století, který pod vlivem R. Jakobsona položil základy francouzského strukturalismu.

Zpočátku práce se budu zabývat strukturalismem a pojmem struktura. Strukturalismus je významný myšlenkový směr, který vznikl na počátku 20. století a začal se projevovat v mnoha vědeckých a filozofických odvětvích. Dále se v první části práce krátce zastavím u kulturní antropologie a pojmu kultura. Kulturní antropologie je společenskou vědou, na kterou Lévi-Strauss aplikoval výtěžky strukturalismu, proto považují stručné seznámení s jejími principy a metodami za důležité.

Druhá část práce se bude týkat strukturální antropologie již zmíněného Clauda Lévi-Strausse. Lévi-Strauss při analýze kulturních složek vyšel z teorie binárních protikladů moderní lingvistiky. Ztotožnil se s myšlenkou, že žádný prvek nemá smysl sám o sobě, ale až v opozici ve vztahu k jiným prvkům. Ústřední opozicí, kterou ve svých analýzách používá, je příroda – kultura.¹ Lévi-Strauss se nejprve zaměřil na příbuzenské vztahy, postupně strukturální analýze podrobil velké množství kulturních aspektů např. rituály, obřady, jídlo. V této práci se budu zabývat především jeho strukturální analýzou mýtu a umění. Mytologie představuje pravděpodobně nejvýznamnější oblast, kterou Lévi-Strauss podrobil strukturální analýze. Mýty a jejich interpretaci se zabýval v několika svých článcích a především v monumentálním díle *Mytologie*, které se skládá ze čtyř knih. Já se zaměřím zejména na teoretickou studii *Struktura mýtů* (1955) a předmluvu k prvnímu dílu *Mytologie*. V případě strukturální analýzy umění se zaměřím zejména na myšlenky Clauda Lévi-Strausse o hudbě a malířství. Dále se ve druhé části práce budu zabývat strukturální analýzou pohádky a článku *Baudelairovy Kočky* (1962).

V této části práce se budu opírat o teze moderní lingvistiky, která je významným inspiračním zdrojem francouzské strukturální antropologie. Moderní lingvistika je úzce spjatá se jménem Ferdinanda de Saussura, jehož myšlenky jsou obsažené v díle *Kurs obecné lingvistiky*, který posmrtně vydali jeho studenti. Na Saussurovy myšlenky navázal Pražský lingvistický kroužek, jehož členem byl Roman Jakobson, skrze kterého se dostaly teze strukturální lingvistiky k Lévi-Straussovi. Roman Jakobson a Lévi-

---

¹ Soukup, *Dějiny antropologie*, str. 462-463.

Strauss se seznámili v New Yorku, kde Jakobson přednášel o Saussurově lingvistice.² V díle těchto dvou autorů se zaměřím zejména na ty body jejich práce, kterými inspirovali francouzskou strukturální antropologii.

Třetí část práce se bude týkat poststrukturalismu a poststrukturalistické kritiky Clauda Lévi-Strausse. Postrukturalismus je myšlenkový směr, který vznikl v reakci na klasický strukturalismus, tak jak ho rozvíjel Claude Lévi-Strauss a Ferdinand de Saussure. Budu se zabývat dvěma texty poststrukturalistického myšlení, které se rozcházejí se strukturalismem Clauda Lévi-Strausse, a to konkrétně textem *Struktura a hermeneutika* (1963) Paula Ricoera a textem *Struktura, znak a hra v diskursu věd o člověku* (1966) Jacquese Derridy.

V této práci si kladu za cíl ukázat, jakým způsobem Lévi-Strauss aplikoval výtěžky strukturalismu na oblast antropologie. Dále také, jak svou strukturální antropologií přispěl k formulaci strukturalismu a dalších společenských či vědních disciplín. V neposlední řadě se pokusím odpovědět na otázku, zda a popř. jak Lévi-Strauss prostřednictvím své analýzy mýtu a umění přispěl k teorii estetiky.

---

² Michalovič, Zuska, *Znaky, obrazy a stíny slov*, str. 143-144.

2. Strukturalismus a kulturní antropologie

2.1 Strukturalismus

Strukturalismus se na počátku 20. století vyvíjel v mnoha vědních a společenských disciplínách, které na sobě byly navzájem nezávislé. Každá z těchto disciplín, jakými jsou např. sociologie, lingvistika nebo matematika, pojímala strukturalismus ze svého vlastního hlediska, a proto je jeho obecná formulace obtížná.

Podstatou strukturalismu je naše schopnost rozkrýt vztahy mezi jednotlivými prvky, které utváří celek. Terence Hawkes upozorňuje, že při vnímání každý jedinec podléhá určité vnitřní tendenci, která do jisté míry ovlivňuje to, co je vnímáno, a proto je nemožné objektivní vnímání individuálních prvků.³ Každý si tak určitým způsobem utváří to, co pozoruje. Podstata věci tedy spočívá ve vztazích, které si mezi prvky svým vnímáním sami tvoříme.

Ke správnému pochopení strukturalismu je klíčové objasnit si jeho základní pojem, a to pojem struktury. Zaměřím se na definici struktury Jeana Piageta v díle *Štrukturalizmus*⁴, kterou Terence Hawkes označil za jeden z nejzdařilejších pokusů o obecnou definici. Dle Jeana Piageta je struktura určitý systém uspořádání prvků, který předpokládá tři ideje, a to ideu totality neboli celosti, ideu transformace a ideu seberegulace. Idea celosti je vlastní všem strukturám, představuje vnitřní soudržnost prvků. Tyto prvky nejsou náhodné a nezávislé jeden na druhém, jsou podřízené zákonům struktury a určují povahu celku i částí. Druhou ideou je idea transformace. Vychází z toho, že struktura je nejen strukturovaná, ale zároveň strukturující. Není statická, ale dynamická tedy pohyblivá, a proto je schopna neustálých transformačních procesů. Poslední ideou je idea seberegulace. Seberegulace je předpokladem pro zachování určité uzavřenosti struktury. Struktura se sama řídí, neodvolává se na nic mimo sebe a transformační procesy určují a zachovávají její vnitřní zákony.

Na základě této analýzy lze pojem struktura vymežit jako systém, kde jednotlivé prvky utvářejí celek. Tyto prvky nelze chápat izolovaně, ale jako vzájemně se ovlivňující. Takováto struktura je schopna neustále strukturovat a restrukturovat skutečnost, ale zároveň si zachovávat své vnitřní zákonitosti před vnějším působením.

Zásadní událostí v rámci strukturalismu byl vznik strukturální lingvistiky. Terry Eagleton vysvětluje metodu literárního strukturalismu v díle *Úvod do literární teorie*.

---

³ Hawkes, *Strukturalismus a sémiotika*, str. 14.

⁴ Piaget, *Štrukturalizmus*, str. 11-22.

Tvrdí, že strukturalismus se obsahem textu příliš nezabývá, jde mu zejména o to, aby struktura vnitřních vztahů v rámci textu zůstala neporušená. To znamená, že pokud v příběhu dvojici otec a syn nahradíme dvojicí matka a dcera, tak tato změna nebude pro strukturalismus příliš podstatná. Dále Eagleton vymezuje metodu strukturální lingvistiky v několika bodech. Za prvé: strukturalismu nezáleží na kvalitě textu, jde o metodu analytickou, nikoli evaluativní. Za druhé: strukturalismus odmítá evidentní významy příběhu, na místo toho se snaží rozpoznat hlubinné struktury, které nejsou na povrchu zřetelné. Za třetí: platí-li, že je konkrétní obsah textu nahraditelný, tak lze v určitém smyslu říci, že obsahem vyprávění je jeho struktura.⁵

Strukturální lingvistika zažívala období největšího rozkvětu v šedesátých letech dvacátého století. Vznik strukturalismu v jazykovědě je spjat s osobou významného švýcarského jazykovědce Ferdinanda de Saussura. Jeho myšlenky jsou obsaženy v díle *Kursu obecné lingvistiky*, který posmrtně vydali jeho studenti. Mezi nejdůležitější části *Kursu obecné lingvistiky* patří výklady o diachronním a synchronním přístupu k jazyku, o dichotomii mezi langue a parole, o jazyku jako systému a o jazykovém znaku.⁶ Tyto Saussurovy myšlenky měly vliv nejen na příští generace lingvistů, ale i na další společenské disciplíny, jakou je např. strukturální antropologie. Mimořádné postavení mezi těmi, kdo rozvíjeli Saussurovy myšlenky, zaujímá Pražský lingvistický kroužek, jehož členem byl Roman Jakobson. K myšlenkám Ferdinanda de Saussura a Romana Jakobsona, které silně ovlivnily strukturální antropologii Clauda Lévi-Strausse, se vrátím v rámci reflexe Lévi-Straussova díla.

2.2 Kulturní antropologie

Kulturní antropologie chápána v dnešním slova smyslu je společenská disciplína studující člověka skrze jeho kulturní rozmanitost. Jejím úkolem je popis, analýza a vysvětlení podobností a odlišností různých lidských kultur. Toto pojmání kulturní antropologie se ustanovilo až ve 20. století.

Zásadní pro vznik této nové společenské disciplíny bylo vytvoření antropologického pojmu kultura v 19. století, který se stal základní kategorií kulturní antropologie. Do té doby byla kultura pojímána z axiologického neboli hodnotícího hlediska. Z tohoto hlediska jsou do kultury zahrnovány zejména oblasti umění, vědy, literatury, výchovy atd. Jde o určitý soubor pozitivních hodnot, ke kterým lidstvo spěje.

---

⁵ Eagleton, *Úvod do literární teorie*, str. 117.

⁶ Černý, *Dějiny lingvistiky*, str. 132.

V tomto pojetí je každá kultura kulturou jen do té míry, do které se podobá naší vlastní kultuře.

První antropologickou definici kultury zformuloval britský antropolog Edward Burnett Tylor, který pojímal kulturu jako kolektivní, sdílenou a naučitelnou. Antropologické pojetí chápe kulturu jako celkový způsob života charakteristický pro určitou skupinu lidí. Toto pojetí je nehodnotící, všímá si podobností a odlišností různých kultur. Václav Soukup uvádí, že „zahrnuje do kultury nejen pozitivní hodnoty, ale všechny nadbiologické prostředky a mechanismy, jejichž prostřednictvím se člověk jako člen společnosti adaptuje k vnějšímu prostředí.“⁷ Antropologické pojetí neuznává některé kultury jako horší nebo lepší. Uvědomuje si, že do kultury jiné země spadají prvky, které my do ní nezahrnujeme. Z tohoto hlediska neexistují barbarské společnosti.

Jak již bylo řečeno v úvodu práce, dnešní kulturní antropologie se zaměřuje na výzkum veškerých lidských společností. Používá k tomu tři základní metodologické principy, a to holismus, mezikulturní komparaci a kulturní relativismus. Holistická perspektiva se snaží každou kulturu studovat jako celek, kde spolu vše navzájem souvisí. Mezikulturní komparace se zabývá tím, jak se liší život v různých kulturách. Nejdůležitějším metodologickým principem je kulturní relativismus, který vychází z toho, že žádná lidská kultura nesmí být posuzována podle norem a měřítek naší vlastní kultury. Antropolog se musí oprostít od vlastního kulturního pozadí a snažit se nahlédnout danou kulturu nezávislými očima. Je protireakcí na etnocentrismus. Zásadní metodou kulturní antropologie je terénní výzkum. Základem terénního výzkumu je zúčastněné pozorování, kdy se antropolog stává součástí života určité kultury. Dále sem spadá práce s informátory, informátor je antropologem vybraný typický jedinec dané kultury, který dokáže svou kulturu vysvětlit a zobecnit. Posledním bodem terénního výzkumu jsou pomocné metody, jako např. použití dotazníků, psychotestů, fotografií atd.

Dnešní kulturní antropologie je významnou vědní disciplínou, která usiluje o analýzu mnoha kulturních jevů a jejíž výzkumné pole je velmi široké. Spolupracuje s řadou dalších společenských a vědních disciplín např. využívá poznatků filozofie, psychologie, sociologie, historie, religionistiky a dalších.

---

⁷ Soukup, *Dějiny antropologie*, str. 286.

3. Strukturální antropologie Clauda Lévi-Strausse

Claude Lévi-Strauss je považován za jednoho z nejvlivnějších myslitelů naší doby a významnou osobnost francouzského strukturalismu. Jeho myšlení o kultuře mělo značný vliv na vývoj moderních věd o člověku. Lévi-Strauss se narodil v Bruselu v rodině francouzského malíře, vyrůstal ale v Paříži. V letech 1927-1932 studoval práva a filozofii na Sorboně, poté krátce vyučoval na francouzských lyceích. V roce 1934 působil jako profesor sociologie na brazilské univerzitě v Sao Paulu. Po ukončení přednáškového cyklu na univerzitě podnikl se svou manželkou etnografickou expedici do brazilské oblasti Matto Grosso, kterou poté popsal ve slavném cestopisu *Smutné tropy*. V době druhé světové války pobýval v New Yorku, kde spolupracoval s New School of Social Research. Zde také poznal Romana Jakobsona, který mu přiblížil strukturalismus v jazykovědě. Po druhé světové válce působil jako kulturní poradce francouzského velvyslanectví v New Yorku. Po návratu do Paříže se stal ředitelem na École Pratique des Hautes Études na katedře komparativní religionistiky a také působil jako kurátor v pařížském muzeu. V roce 1959 založil na Collège de France laboratoř sociální antropologie, ze které postupně vybudoval prakticky nejvýznamnější centrum světové antropologie. V roce 1973 se stal členem Francouzské akademie, kterým byl až do své smrti v roce 2009.

Claude Lévi-Strauss zasvětil svůj život hledání skrytých univerzálních struktur, které regulují lidskou činnost a tvarují formy kulturního života. Úkolem antropologie je proto proniknout k nevědomé struktuře, která je skrytá v každé instituci a v každém zvyku, abychom získali princip interpretace, který je platný i pro jiné instituce a jiné zvyky.⁸ Pod vlivem strukturální jazykovědy se Lévi-Strauss ztotožnil s myšlenkou, že východiskem strukturální analýzy je vymezení prvků a jejich vzájemných vztahů ve struktuře. Antropologii tedy pojímá „jako systematiku, jejímž cílem je identifikovat a zaregistrovat typy, analyzovat jejich složky a stanovit mezi nimi korelace“.⁹ Za největší chybu tradiční antropologie považoval, že zkoumala pouze prvky a nikoli vztahy mezi nimi.¹⁰

Na strukturální jazykovědě zaujala Lévi-Strausse zejména teorie binárních protikladů, kterou rozpracoval Roman Jakobson v návaznosti na Ferdinanda de Saussura. Saussure pojímá jazyk jako systém znaků, kde hodnota jazykových znaků

---

⁸ Lévi-Strauss, *Strukturální antropologie*, str. 32.

⁹ Lévi-Strauss, *Strukturální antropologie dvě*, str. 21.

¹⁰ Lévi-Strauss, *Strukturální antropologie*, str. 52.

není určena jejich vlastnostmi, ale vztahem, funkcí k ostatním jazykovým znakům. Jazyk tedy není substancí, ale formou. Dle Saussura existují mezi jazykovými znaky dva vztahy, syntagmatické a paradigmatické. Syntagmatické vztahy jsou určeny vztahem, který jazykový znak zaujímá k ostatním částem výpovědi, jsou tedy určeny okolím jazykového znaku. Naproti tomu paradigmatické vztahy jsou určeny vztahem jazykového znaku ke znakům, který by ho mohli nahradit, protože s ním mají něco společného, jsou tedy určeny asociacemi, které zařazují znak do určité skupiny znaků.¹¹

Samotný jazykový znak pojímá Saussure jako spojení označujícího a označovaného. Vztah mezi pojmem (označované neboli signifié) a zvukovým obrazem (označující neboli signifiant) utváří jazykový znak. Tím Saussure nemyslí spojení věci a jména, ale „*spojení dvou složek psychické povahy, které jsou spojeny v našem mozku pomocí asociace.*“¹² Zvukový obraz tedy není jen fyzikální zvuk, ale také jeho odraz v našem mozku. Jazykový znak má dle Saussura tři základní vlastnosti. První vlastností je jeho arbitrárnost neboli libovolnost, což znamená, že mezi označujícím a označovaným není žádný vnitřní vztah, který by byl předem daný. Tyto dvě složky jazykového znaku jsou k sobě vázány jen na základě konvence. Druhou vlastností jazykového znaku je jeho lineárnost, což znamená, že je nutné řadit jazykové znaky za sebou. Třetí vlastností jazykového znaku je jeho diskontinuita neboli beztvarost. Jazyk sám o sobě je jen jakýsi souhrn mimojazykového obsahu. Teprve použitím hlásek v určitém pořadí vznikne jazykový znak.¹³

Tuto teorii o jazykovém znaku rozpracoval Roman Jakobson zejména v textu *Dva aspekty jazyka a dva typy afatických poruch (1965)*, kde se zabývá ztrátou nebo zhoršením schopnosti mluvit a rozumět řeči - tzv. afázií. Jakobson popsal poruchy řeči a všiml si, že dvě hlavní a binárně protikladné složky poruch, tedy poruchy v oblasti podobnosti a poruchy v oblasti soumeznosti, se zdají být vztažené ke dvěma základním rétorickým figurám, což jsou metafora a metonymie.¹⁴ Metafora je založena na základě vnější podobnosti mezi subjektem a jeho metaforickou náhradou. Naopak metonymie spočívá v posloupné asociaci mezi subjektem a jeho přílehlou náhradou, jde o přenos označení na základě souvislosti, nikoli podobnosti. Dle Saussurova pojetí má metafora

---

¹¹ Černý, *Dějiny lingvistiky*, str. 137-138.

¹² Černý, *Dějiny lingvistiky*, str. 140.

¹³ Černý, *Dějiny lingvistiky*, str. 140-144.

¹⁴ Hawkes, *Strukturalismus a sémiotika*, str. 63-64.

asociativní povahu a využívá vertikálních vztahů v jazyce. Metonymie má syntagmatickou povahu a využívá horizontálních vztahů v jazyce.¹⁵

Jakobson chápe metaforu a metonymii jako binárně protikladné jednotky, opřené o dvojstranný proces kombinace a selekce, které utváří každý jazykový znak. Kombinace znamená buď složení jazykového znaku z určitých dílčích znaků, nebo kombinaci s dalšími znaky. Každá jazyková jednotka tedy tvoří kontext pro jednodušší jednotky nebo nachází svůj kontext ve složitější jazykové jednotce. Jakékoli seskupení určitých jazykových jednotek utváří jednotku vyššího řádu.¹⁶ Selekcce předpokládá určitý výběr z možností, nahrazení jedné možnosti za druhou, která je té první ekvivalentní z jednoho hlediska a z jiného hlediska se od ní liší.¹⁷

Na tomto základě rozlišuje Jakobson dva základní typy afázie. U poruchy typu podobnosti je postižena oblast selekce a substituce, přičemž kombinace a vytváření kontextu je poměrně stabilní. Naopak u poruchy typu souměznosti je snížena schopnost kombinace a utváření kontextu, zatímco selekce a substituce zůstávají normální.¹⁸ Z toho vyvozuje, že lidská řeč se realizuje ve dvou základních dimenzích.

Teorie binárních kontrastů zaujala Lévi-Strausse natolik, že ji využil pro oblast antropologie. Spojování protikladů chápe jako základní rys lidského rozumu, který nás podněcuje k myšlení v protikladech, jakými jsou např. černý / bílý, malý / velký nebo vysoký / nízký. Hlavní opozicí, kterou Lévi-Strauss ve svých strukturálních analýzách užívá je příroda / kultura. Základním rysem přírody je její univerzálnost a spontánnost, naopak u kultury je to specifická a normativnost. Logikou binárních kontrastů vnáší člověk do světa kulturní řád, který se promítá do projevů lidské činnosti, jako jsou např. mýty, umění, rituály a další. Tyto projevy kultury je třeba chápat jako odrazy nevědomých struktur lidského myšlení.¹⁹

3.1 Jazyk, příbuzenství a kulinářství

Než se zaměřím na strukturální analýzy konkrétních projevů kultury Clauda Lévi-Strausse, je třeba vyjasnit si jeho pojetí jazykovědy a jejího vztahu ke kultuře. Ve *Strukturální antropologii* uvádí, že mezi všemi společenskými vědami zaujímá jazykověda výjimečné místo. Považuje ji za společenskou vědu, která dosáhla největších pokroků a jako jediná si může nárokovat označení věda, protože dospěla

---

¹⁵ Hawkes, *Strukturalismus a sémiotika*, str. 64.

¹⁶ Jakobson, *Dva aspekty jazyky a dva typy afatických poruch*, str. 58.

¹⁷ Jakobson, *Dva aspekty jazyky a dva typy afatických poruch*, str. 59.

¹⁸ Jakobson, *Dva aspekty jazyky a dva typy afatických poruch*, str. 60.

¹⁹ Soukup, *Dějiny antropologie*, str. 463.

k formulování pozitivní metody i k poznání povahy jevů, které analyzuje.²⁰ Za důležitý zvrat v jazykovědě považuje vznik fonologie, jejíž největší přínos byl, že se zaměřila na zkoumání vztahů mezi prvky systému.²¹

Jazyk je dle Lévi-Strausse společenský jev, mezi ním a kulturou tedy musí existovat nutný vztah. Upozorňuje ovšem, že otázka vztahu mezi jazykem a kulturou patří k těm nejsložitějším. Především lze jazyk chápat jako produkt kultury, v tomto případě určitý jazyk, který daná společnost používá, celkově odráží její obecnou kulturu. V dalším ohledu lze ovšem jazyk chápat jen jako jeden z mnoha prvků dané kultury. Nicméně jazyk jako podmínku kultury můžeme chápat ze dvou hledisek. Z hlediska diachronního, protože dítě si kulturu své skupiny osvojuje pomocí jazyka, slovem se vzdělává a vychovává. Dále můžeme jazyk pojímat z teoretičtějšího hlediska, kdy se jazyk jeví jako podmínka kultury, v případě, že stavba jazyka je podobná stavbě dané kultury.²² Kultura i jazyk mají společné, „*že se vytvářejí pomocí opozic a korelací, jinými slovy pomocí logických vztahů, a to do té míry, že jazyk můžeme považovat za jakýsi základ, jehož údělem je přijímat struktury, které jsou někdy ještě složitější, ale téhož typu jako jeho vlastní a které odpovídají kultuře nahlížené z různých hledisek*“.²³ I v případě zaujetí teoretického hlediska musí nutně existovat mezi jazykem a kulturou nějaký vztah, protože se několik tisíciletí vyvíjely v lidských myslích paralelně. Pokud máme definovat vztahy mezi jazykem a kulturou, tak nejprve musíme vyloučit dvě krajní hypotézy. První, podle které nemůže mezi jazykem a kulturou existovat žádný vztah, a druhou, podle níž jsou kultura a jazyk zcela souvztažné na všech úrovních. Lévi-Strauss se přiklání ke středovému stanovisku, že pravděpodobně lze odhalit nějaký vzájemný vztah mezi jazykem a kulturou na určitých úrovních, a my musíme zjistit, o jaké aspekty jde a kde se nacházejí ony úrovně.²⁴ Lévi-Strauss pojímá kulturu jako obrovský jazyk, kde každý systém, např. příbuzenské vztahy, mýtus, umění nebo rituály, tvoří část celé kultury. Vnitřní vztahy, které existují mezi kulturními jevy a systémy, pojímá jako specifické typy komunikace. Dělí tři základní komunikační systémy, jimiž probíhá výměna hodnot ve všech kulturách. Pravidla příbuzenství a uzavírání sňatků sloužící ke komunikaci žen mezi skupinami, ekonomická pravidla

---

²⁰ Lévi-Strauss, *Strukturální antropologie*, str. 39.

²¹ Lévi-Strauss, *Strukturální antropologie*, str. 40.

²² Lévi-Strauss, *Strukturální antropologie*, str. 68.

²³ Lévi-Strauss, *Strukturální antropologie*, str. 68.

²⁴ Lévi-Strauss, *Strukturální antropologie*, str. 81.

sloužící k zajištění komunikace zboží a služeb a jazyková pravidla sloužící ke komunikaci sdělení.²⁵

Výtěžky jazykovědy využil Lévi-Strauss při analýze příbuzenských systémů. Stejně jako fonémy v jazykovědě jsou příbuzenské termíny významovými prvky, které nabývají významu jen za předpokladu, že se začlení do systému. Příbuzenské systémy se stejně jako fonologické utvářejí v mysli na úrovni nevědomého myšlení. To, že se ve vzájemně vzdálených oblastech světa a u rozdílných společností opakovaně vyskytují příbuzenské formy, pravidla uzavírání sňatků a další příbuzenské zákony vede Lévi-Strausse k názoru, že tyto jevy jsou důsledkem fungování obecných, avšak skrytých zákonů.²⁶ Jevy příbuzenství jsou tedy v jiném řádu jevy stejného typu jako lingvistické. Pravidla příbuzenských vztahů, např. zákaz incestu, uzavírání sňatků nebo avunkulát (role strýce), jsou tedy znakovými systémy, které je nutné podrobit strukturálnímu zkoumání stejně jako jazyk.

Na příkladu avunkulátu ukazuje větší hloubku a informovanost strukturální analýzy příbuzenských systémů, než k jaké dospěla tradiční sociologie. Podle Radcliffe-Browna avunkulát zahrnuje dva systémy protikladných postojů. V prvním případě představuje strýc z matčiny strany autoritu, synovec se ho obává a poslouchá ho. V druhém případě je synovec se svým strýcem v důvěrném vztahu a může s ním víceméně jednat jako se svou obětí. Lze ukázat, že existuje obrácená korelace mezi vztahem ke strýci z matčiny strany a vztahem k otci. Ve společnostech, kde je vztah otce a syna důvěrný, je vztah mezi synovcem a strýcem chladný, a naopak ve společnostech, kde je otec přísnou autoritou, panuje mezi strýcem a synovcem nenucený vztah.²⁷ Lévi-Strauss si všiml, že skupiny postojů vytvářejí dva páry opozic (jak by řekl fonolog) a vytvořil modifikaci Radcliffe-Brownova pohledu, který dle jeho názoru svévolně vyděluje některé prvky z celkové struktury, se kterou se musí zacházet jako s celkem.²⁸ Vztah strýce a synovce není vztahem jen mezi dvěma, ale mezi čtyřmi prvky, předpokládá bratra, sestru, švagra a synovce. Lévi-Strauss tvrdí, že „*v obou skupinách se vztah mezi strýcem z matčiny strany a synovcem má ke vztahu mezi bratrem a sestrou jako vztah mezi otcem a synem ke vztahu mezi mužem a ženou. A tak známe-li jednu dvojici vztahů, můžeme vždy odvodit druhou.*“²⁹ Avunkulát představuje

---

²⁵ Lévi-Strauss, *Strukturální antropologie*, str. 80.

²⁶ Lévi-Strauss, *Strukturální antropologie*, str. 41.

²⁷ Lévi-Strauss, *Strukturální antropologie*, str. 47.

²⁸ Lévi-Strauss, *Strukturální antropologie*, str. 48.

²⁹ Lévi-Strauss, *Strukturální antropologie*, str. 48.

vnitřní vztah určitého systému, tento systém musíme zkoumat jako celek, abychom pochopili jeho vnitřní strukturu. Sama struktura spočívá na čtyřech pojmech – bratr, sestra, otec, syn – tyto pojmy jsou navzájem spojené skupinami korelativních opozic, tak, že v každé ze dvou generací je vždy jeden vztah kladný a jeden záporný. Tato struktura je nejjednodušší příbuzenská struktura (příbuzenská jednotka), jaká může existovat. Na podporu tohoto tvrzení uvádí tři základní typy příbuzenských vztahů, které jsou v lidské společnosti vždy dány: vztah mezi sourozenci, vztah rodiče a dítěte a vztah manžela a manželky. Základní příbuzenská struktura tyto tři požadavky splňuje. Charakter této příbuzenské jednotky vyplývá z univerzální existence zákazu incestu. V lidské společnosti může muž získat ženu pouze od jiného muže, který mu ji podstoupí jako sestru či dceru. Což dokazuje, že strýc z matčiny strany je v příbuzenské struktuře bezprostředně dán, je její podmínkou. Avunkulát tedy představuje charakteristický rys elementární struktury, která je důsledkem pevně daných vztahů mezi čtyřmi prvky a představuje atom příbuzenství.³⁰ Příbuzenský systém nespočívá ve svazcích nebo pokrevním příbuzenství, ale ve vědomí lidí, jde o konvenční systém představ a symbolů, poskytující antropologovi oblast, kde může své úsilí spojit s jazykovědou.³¹ Lévi-Strauss tedy pojímá příbuzenský systém jako jazyk, který je strukturovaný a zároveň strukturující systém znaků, jeho povaha je symbolická, seberegulující a soběstačná a mimo své hranice nepotřebuje žádný odkaz ke skutečnosti, který by jeho postupy ospravedlnil.³²

Další oblastí, kde využil výtěžky fonologie je kulinářství. Lévi-Strauss tvrdí, že stejně jako v jazyce lze i v oblasti kulinářství vydělit konstitutivní prvky, které v tomto případě nazývá „gustémy“ a které lze uspořádat podle určitých struktur opozic a korelací.³³ Toto tvrzení dokazuje na příkladu rozdílu mezi anglickou a francouzskou kuchyní, které rozlišuje na základě tří opozic: endogenní / exogenní (suroviny národní nebo exotické), centrální / periferní (hlavní jídlo a příloha) a výrazné / nevýrazné (chutné a chuťově mdlé). V anglické kuchyni se hlavní chody připravují z národních surovin tak, že mají nevýraznou chuť, k nim se poté přidávají exotické pokrmy, jejichž diferenciační hodnoty jsou velmi výrazné, např. portské, ovocný koláč nebo pomerančová marmeláda. Naopak ve francouzské kuchyni slábne opozice endogenní /

---

³⁰ Lévi-Strauss, *Strukturální antropologie*, str. 50-53.

³¹ Lévi-Strauss, *Strukturální antropologie*, str. 55-56.

³² Hawkes, *Strukturalismus a sémiotika*, str. 32.

³³ Lévi-Strauss, *Strukturální antropologie*, str. 83.

exotické a jak v pozici centrální, tak i periferní se kombinují stejně výrazné gustémy.³⁴ Pokud se budeme držet těchto tří uvedených opozic, je dle Lévi-Strausse možné takto definovat i další kuchyně, např. čínskou, ne však, pokud přidáme další opozice, např. kyselý / sladký, které se ve francouzské kuchyni navzájem vylučují, nikoli však v čínské nebo německé. Lévi-Strauss si také všímá, že francouzská kuchyně je diachronická, jednotlivé chody jsou podávány postupně, protože tytéž opozice se nevyskytují v různých momentech jídla, např. francouzské předkrmy spočívají na opozici uzeniny / syrová zelenina, které se v dalších chodech nevyskytují. Naopak kuchyně čínská je pojímána synchronicky, což znamená, že stejné opozice utváří různé části jídla, a proto může být podáváno najednou.³⁵

Na základě výše uvedených příkladů příbuzenství a kulinářství Lévi-Strauss ukazuje, že pokud chceme nahlížet na kulturu z hlediska strukturální analýzy, je nutné pojímat ji jako systém, skládající se ze vztahů mezi prvky, stejně jako jazyk. Měli bychom tedy zkoumat jednotlivé projevy kultury, jakými jsou např. mýty, jídlo nebo příbuzenské systémy a tím se snažit odhalit hlubší význam celé kultury.

Zde Lévi-Strauss využívá Saussurova protikladu mezi langue a parole. V Saussurově slovníku langue neboli jazyk představuje systém jazykových pravidel, která jsou všeobecně uznávaná všemi mluvčími určitého jazykového společenství. Díky tomuto všeobecně uznávanému systému se mezi sebou mluvčí jednoho jazyka domluví - je kolektivním jevem. Parole neboli promluva je nějaké konkrétní sdělení, které pronese jedinec v určitý okamžik, jde tedy o individuální jev. Langue a parole od sebe nelze navzájem oddělit, jsou na sobě závislé. Konkrétní promluvu nemůžeme vytvořit bez znalosti jazyka a langue si nelze představit jinak, než jako souhrn neomezeného množství konkrétních promluv. Tvoří tedy jednotu dvou protikladů. Saussure zastával názor, že lingvistika se má zajímat zejména o langue.³⁶ U Lévi-Strausse je tedy možné jednotlivé projevy kultury chápat jako parole, které nám umožní poznat langue celé kultury.

3.2 Strukturální analýza mýtu

Dle Lévi-Strausse mytologie výrazně odráží vnitřní principy nevědomých základů lidského myšlení. Účinnost těchto nevědomých základů ukazuje na šamanistickém léčení nemocných. Tvrdí, že nezáleží na tom, zda šamanova mytologie nějak odpovídá

---

³⁴ Lévi-Strauss, *Strukturální antropologie*, str. 83.

³⁵ Lévi-Strauss, *Strukturální antropologie*, str. 83-84.

³⁶ Černý, *Dějiny lingvistiky*, str. 135-136.

objektivní skutečnosti, ale je důležité, že jí nemocný a ostatní příslušníci společnosti věří. Nemocný přijímá existenci ochranných a zlých duchů, nadpřirozených monster i kouzelných zvířat, které jsou součástí uceleného systému, o který se opírá světový názor dané společnosti. Naopak nepřijímá neuspořádané a nahodilé bolesti, které jsou cizím prvkem v systému. Tyto bolesti však šaman pomocí mýtu uvede zpět do celku, v němž má vše svůj význam. Jakmile to nemocný člověk pochopí, což je více, než kdyby se poddal osudu, tak se uzdraví. V naší společnosti, kde se příčina nemoci pacientovi vysvětlí pomocí sekretů, mikrobů a virů, nic takového není možné, protože mikroby na rozdíl od monster skutečně existují. Vztah nemoci a mikrobu je pro pacientovu mysl vnější, je to vztah příčiny a následku. Naopak vztah monstra a nemoci je pro nemocného vnitřní ať vědomě či nevědomě, dle slovníku lingvistů, jde o vztah označujícího a označovaného. Šaman nemocnému poskytne řeč, ve které lze vyjádřit jinak nevyjádřitelné psychické stavy. A právě přechod k tomuto slovnímu vyjádření, které umožňuje, aby reálná zkušenost dostala srozumitelnou formu, způsobuje odblokování fyziologického procesu, kterému je nemocný podřízený. V tomto ohledu je dle Lévi-Strausse šamanistické léčení někde mezi naší somatickou medicínou a psychologickými procesy, jako je psychoanalýza.³⁷ Z Lévi-Straussova hlediska tedy nemá mýtus ve společnosti nějakou praktickou funkci, ale spíše symbolickou, protože „právě účinnost symbolů zaručuje soulad paralelismu mezi mýtem a jednotlivými úkony. A mýtus a úkony tvoří dvojici, v níž je vždy přítomna dualita nemocného a lékaře. Při léčení schizofrenie lékař provádí úkony a nemocný vytváří svůj mýtus, zatímco při léčení šamanistickým léčitelem dodává mýtus a nemocný provádí úkony“.³⁸

Ústřední místo v Lévi-Straussově pohledu na mýty zaujímá vztah mezi mýtem a jazykem. Zabývá se špatnými výsledky dosavadních mytologických bádání. Upozorňuje na dva přístupy k mýtům, které vedou k rozporuplným závěrům. Prvním z nich je pojetí mýtu jako vyjádření určitých základních citů, které sdílí celé lidstvo, např. lásky, nenávisti nebo pomstychtivosti. Druhý považuje mýty za jakési pokusy o vysvětlení obtížně pochopitelných jevů, např. astronomických nebo meteorologických. Tyto dva přístupy nám neposkytují odpověď na otázku, jak je možné, že se mýty po celém světě vyznačují určitými podobnostmi, jestliže je jejich obsah zcela nahodilý.³⁹ Tuto problematiku objasňuje Lévi-Strauss s pomocí dějin lingvistiky, uvědomil si, že stejný

---

³⁷ Lévi-Strauss, *Strukturální antropologie*, str. 174-175.

³⁸ Lévi-Strauss, *Strukturální antropologie*, str. 178.

³⁹ Lévi-Strauss, *Strukturální antropologie*, str. 183.

problém měli první filosofové, kteří si zajímali o jazyk. Tvrdí, že staří filosofové přemýšleli o jazyce stejným způsobem, jako my dosud o mytologii. Zjistili, že v každém jazyce existují skupiny zvuků, které odpovídají určitým významům. Snažili se tedy pochopit, co významy a zvuky spojuje. Jejich snažení bylo marné, protože stejné zvuky existovaly i v jiných jazycích, ale pojil se k nim jiný význam. Staří filosofové tento problém vyřešili tehdy, když si všimli, že význam není přímo spojený se zvuky, ale se způsobem vzájemné kombinace těchto zvuků.⁴⁰

Tento lingvistický přístup chce Lévi-Strauss využít i pro oblast mytologie, protože i u mýtů je potřebné objevit strukturální zákonitosti jejich vzájemné kombinace. Lévi-Strauss si uvědomuje, že srovnávat jazyk s mýtem není řešení, protože mýtus tvoří nedílnou součást jazyka, známe ho prostřednictvím promluvy, a tak spadá do oblasti diskursu. Pokud chceme vysvětlit zvláštní rysy mytického myšlení, tak musíme dokázat, že mýtus je zároveň v řeči i mimo ni. Lévi-Strauss si všímá, že Saussure rozlišil jazyk a promluvu a ukázal, že jazyk má dvě komplementární stránky, strukturální a statistickou, jazyk pak náleží do oblasti vratného času a promluva do oblasti času nevratného. Lévi-Strauss tedy odlišuje jazyk a promluvu pomocí těchto časových systémů, ke kterým se oba vztahují, a tvrdí, že i mýtus se dá definovat časovým systémem, který je kombinací prvních dvou. Na jednu stranu se mýtus vztahuje k dávným událostem, ke kterým došlo před „stvořením světa“. Na druhou stranu vnitřní hodnota mýtu vyplývá z toho, že události, jež se údajně odehrály v minulém čase, utvářejí trvalou strukturu.⁴¹ „*Tato dvojitá struktura, současně historická i ahistorická, vysvětluje, proč mýtus může zároveň spadat do oblasti promluvy (a jakožto takový být analyzován) i do oblasti jazyka (v němž je formulován) a ve třetí rovině může vykazovat též charakter absolutního předmětu. I tato třetí rovina má lingvistickou povahu, je však odlišná od ostatních*“.⁴²

Lévi-Strauss ukazuje originalitu mýtu v porovnání s jinými lingvistickými fakty na srovnání s poezií, kterou považuje za protiklad mýtu. Poezie je těžko přeložitelná do cizího jazyka a každý překlad sebou nese určité deformace. Naopak hodnota mýtu přetrvává i navzdory sebestoršímu překladu, protože jakýkoli čtenář na celém světě vnímá mýtus jako mýtus. Jeho podstata totiž netkví ve stylu, ani v tom, jak je vyprávěn,

---

⁴⁰ Lévi-Strauss, *Strukturální antropologie*, str. 183-184.

⁴¹ Lévi-Strauss, *Strukturální antropologie*, str. 184-185.

⁴² Lévi-Strauss, *Strukturální antropologie*, str. 185.

ale v příběhu, který mýtus vypráví. Mýtus je řeč, působící na velmi vysoké úrovni, na níž se smysl odpoutává od jazykového základu, na kterém se rozvinul.⁴³

Z těchto tvrzení Lévi-Strauss vyvozuje, že se mýtus stejně jako každý lingvistický jev skládá z určitých jednotek. Tyto konstitutivní jednotky nazývá mytémy. Na jednu stranu jsou mytémy analogické fonémům, morfémům a sémantémům. Na druhou stranu jsou součástí vyššího a komplexnějšího řádu, proto je Lévi-Strauss považuje za nejsložitější ze všech konstitutivních jednotek. Tyto skladebné jednotky mají povahu určitého vztahu. Nejde o izolované vztahy, ale o soubory vztahů a jen kombinací těchto souborů vznikne nějaký význam.⁴⁴

Než přejdu ke konkrétnímu příkladu Lévi-Strausovy strukturální analýzy mýtu, je nutné zaměřit se na jeho obecný přístup k této problematice. Při strukturální analýze chce Lévi-Strauss vyjít od jednoho mýtu, který pochází od jednoho společenství. Takovýto mýtus není zvolený náhodně, ale na základě tušení, že bude bohatý a inspirující. Mýtus budeme nejprve analyzovat s přihlédnutím k příslušnému etnografickému kontextu, a poté k dalším mýtům té určité společnosti. Postupně budeme svůj výzkum stále rozšiřovat, přejdeme k mýtům sousedních společností, které rovněž zasadíme do etnografického kontextu. Poté dospějeme ke vzdálenějším společnostem, vždy tak, abychom mezi prvními a druhými dokázali prokázat skutečné historické či zeměpisné vazby, nebo že tyto vazby můžeme alespoň odůvodněně předpokládat.⁴⁵

Lévi-Strauss klade důraz na fakt, že věda o mýtech dělá teprve dětské krůčky, a proto musíme považovat za štěstí, když se jí podaří získat byť jen náznaky výsledků. Poslední etapy nikdy nedosáhneme, i když ji budeme považovat za teoreticky možnou, neboť neexistuje a nikdy nebude existovat populace nebo skupina populací, jejíž mýty a etnografii bychom mohli zcela poznat. Takováto ctižádost by ani neměla smysl, protože jde o skutečnost v neustálém pohybu, která je vystavená zásahům ze strany minulosti, která ji ničí, a budoucnosti, která ji mění.⁴⁶ Také je důležité vzít v potaz, že soubor mýtů určité etnické skupiny má povahu diskursu, a pokud tato skupina morálně nebo fyzicky nezanikne, tak tento soubor není nikdy uzavřen.⁴⁷ Analýza mýtu tedy nemá skutečný konec, neexistuje ani skrytá jednota, kterou bychom měli odhalit. Jednota mýtu je pouze

---

⁴³ Lévi-Strauss, *Strukturální antropologie*, str. 185.

⁴⁴ Lévi-Strauss, *Strukturální antropologie*, str. 186-187.

⁴⁵ Lévi-Strauss, *Mythologica: Syrové a vařené*, str. 13-14.

⁴⁶ Lévi-Strauss, *Mythologica: Syrové a vařené*, str. 15.

⁴⁷ Lévi-Strauss, *Mythologica: Syrové a vařené*, str. 20.

výrazem tendence, nikdy ale neodráží konkrétní stav mýtu. Úkolem strukturální analýzy je dát mýtu určitou syntetickou formu a zabránit mu zaniknout ve zmatku protikladů. Základním rysem mýtů je rozbíhavost jejich jednotlivých sekvencí a motivů. Mytické myšlení se nesnaží odněkud vycházet ani někam dospět. Ve skutečnosti nikdy nedojde na konec cesty, vždy mu ještě bude zbývat něco dokončit. Mýty jsou tedy nekonečné.⁴⁸

Dle Lévi-Strausse není a nemůže být cílem analýzy mýtu ukázat, jakým způsobem lidé myslí v mýtech, ale jak se mýty myslí v lidech, kteří si to ani neuvědomují. Je ovšem třeba jít ještě dál a vzít v úvahu, že mýty určitým způsobem myslí mezi sebou.⁴⁹ „*Spíš než toho, co je v mýtech (aniž to ostatně je ve vědomí lidí), se totiž musíme dobrat systému axiomů a postulátů určujících nejlepší možný kód, který dokáže dát společný význam nevědomým výtvorům, jež jsou dílem myslí, společností a kultur zvolených z těch, které jsou si navzájem nejbližší. Poněvadž mýty samy spočívají na kódech druhého řádu (kódy prvního řádu jsou ty, z nichž sestává jazyk*“.⁵⁰

Konkrétním příkladem, na který Lévi-Strauss aplikoval svou metodu strukturální analýzy, je řecký mýtus o Oidipovi. Tento mýtus je známý z Homéra a je jednou z nejtragičtějších antických bájí. Thébškému králi Laiosovi, který byl potomkem Kadmose, bylo předpovězeno, že zemře rukou vlastního syna. Když se jeho ženě Iokastě narodil syn, tak mu probodl nohy hřebíkem a pohodil ho v lese, kde byl poté nalezen pastýřem. Chlapec byl podle zmrzačených nohou pojmenován Oidipus a adoptoval ho královský pár v Korintu. Jako dospělý navštívil věštírnu v Delfách, kde mu bylo předpovězeno, že zabije svého otce a ožení se s vlastní matkou. Oidipus věřil, že jeho rodiče jsou královský pár z Korintu, a proto uprchl z města. Při útěku se setkal s Laiem, který se jel do Delf zeptat, jak se zbavit Sfingy, které terorizovala Théby. Oidipus se s Laiem nepohodl a zabil ho. Poté přišel do Théb a zbavil město Sfingy tím, že uhodl její hádanku. Oidipus si vzal za manželku Iokastu a stal se králem. Později v Thébách vypukl mor. Věštírna v Delfách prohlásila, že je to vinou přítomnosti Laiova vraha. Po odhalení pravdy se Oidipus oslepil a Iokaste spáchala sebevraždu. Poté slepý Oidipus opustil Théby a zemřel v Antice. Vlady v Thébách se chtěli ujmout dva bratři Eteokles a Polyneik. Eteokles nakonec Polyneika zabil v souboji. Bratr Iokasty Kreón zakázal Polyneika pohřbit a označil ho za zrádce. Antigona však vykonala pohřeb přes zákaz a byla Kreónem odsouzena k smrti.

---

⁴⁸ Lévi-Strauss, *Mythologica: Syrové a vařené*, str. 17-18.

⁴⁹ Lévi-Strauss, *Mythologica: Syrové a vařené*, str. 24.

⁵⁰ Lévi-Strauss, *Mythologica: Syrové a vařené*, str. 24-25.

Lévi-Strauss chce v mýtu o Oidipovi najít soubory vztahů, které ho konstruují. Zachází s mýtem jako s orchestrální partiturou. Jednotlivé části mýtu uspořádal do tabulky, která má čtyři sloupce.⁵¹

Kadmos hledá svou sestru Europu, unesenou Diem			
		Kadmos zabíjí draka	
	Spartané se navzájem vyhladí		
			Labdakos (otec Laiův) znamená kulhavý
	Oidipus zabije svého otce Laia		Laios (otec Oidipův) znamená křivý
		Oidipus zabije Sfingu	
			Oidipus znamená oteklá noha
Oidipus se žení s Iokastou, svou matkou			
	Eteokles zabije svého bratra Polyneika		
Antigona pochovává svého bratra Polyneika a tím poruší zákaz			

Lévi-Strauss tvrdí, že pokud chceme mýtus vyprávět, tak si tohoto rozdělení do sloupců nemusíme všimnout a jednotlivé řádky budeme číst zleva doprava a odshora dolů. Pokud ale chceme mýtus pochopit, tak polovina diachronického řádu (odshora dolů) ztrácí svou funkční hodnotu, čteme zleva doprava sloupec za sloupcem, přičemž každý sloupec pojímáme jako celek.⁵² Mýtus tedy funguje na dvou osách stejně jako orchestrální partitura, která má význam pouze tehdy, když je čtena na jedné ose

⁵¹ Lévi-Strauss, *Strukturální antropologie*, str. 188-189.

⁵² Lévi-Strauss, *Strukturální antropologie*, str. 189.

diachronně (zleva doprava) a na druhé ose synchronně (shora dolů), všechny noty tak vytváří jeden soubor vztahů.

Na tomto místě Lévi-Strauss opírá svou teorii o Saussurovu nejznámější dichotomii mezi synchronním a diachronním přístupem k jazyku. Dle Ferdinanda de Saussura lze přistupovat k jazyku ze dvou hledisek, z hlediska synchronního a diachronního. Cílem diachronního přístupu k jazyku je zjistit vztah jazykového jevu k tomu, co bylo časově před ním a po něm, jde tedy o jazykový vývoj.⁵³ Před Saussurem byl tento přístup k jazyku jediný možný, jeho převratný přínos spočívá v synchronním přístupu k jazyku. Cílem synchronního přístupu je objasnit vztahy mezi jevy v určitém okamžiku. Saussure trval na důležitosti oddělení těchto dvou přístupů, rozlišoval tedy lingvistiku synchronní a lingvistiku diachronní.⁵⁴

Dále Lévi-Strauss tvrdí, že každý sloupec mýtu se vyznačuje určitým společným rysem, který musíme odhalit. V prvním sloupci se všechny události týkají pokrevních příbuzných, jejichž vztahy jsou nadhodnocené. Druhý sloupec se také týká pokrevních příbuzných, ale v tomto případě jsou vztahy podhodnocené. Třetí sloupec se týká monster a jejich zničení. Čtvrtý sloupec obsahuje tři postavy, které mají jeden společný rys, a to potíže s normální chůzí. Lévi-Strauss chce odhalit vztahy mezi sloupci. Třetí sloupec interpretuje tak, že zabití chtonických (podsvětních) monster, draka a Sfingy, je negací autochtonnosti (pozemský původ) člověka, protože člověk nad nimi vítězí. Obě monstra přemohou lidé, takže můžeme říci, že společným rysem třetího sloupce je popření autochtonnosti člověka. Naopak čtvrtý sloupec člověku jeho autochtonnost připomíná neschopností chodit. Z toho vyplývá, že čtvrtý sloupec je s třetím sloupcem ve stejném vztahu jako první s druhým. Nemožnost sloučit tyto soubory vztahů je dle Lévi-Strausse překonána (nebo nahrazena) tvrzením, že dva navzájem protikladné vztahy jsou shodné do té míry, do které je každý - stejně jako ten druhý - protikladný se sebou samým.⁵⁵

Lévi-Strauss se také zabývá otázkou původní verze mýtu. Zmiňuje, že v nestarších mýtech o Oidipovi některé motivy chybějí, např. Iokastina sebevražda nebo Oidipovo dobrovolné oslepení. Takovéto motivy však nenarušují strukturu mýtu, do které se mohou snadno začlenit, např. Iokastina sebevražda by patřila do třetího sloupce. Tyto doplňky pomáhají mýtus dovysvětlit. Tím Lévi-Strauss dochází k názoru, že jeho

---

⁵³ Černý, *Dějiny lingvistiky*, str. 133.

⁵⁴ Černý, *Dějiny lingvistiky*, str. 134.

⁵⁵ Lévi-Strauss, *Strukturální antropologie*, str. 189-190.

metoda se zbavila obtíže stojící v cestě pokroku mytologických studií, což je hledání autentické nebo původní verze. Navrhuje definovat každý mýtus jako souhrn všech jeho verzí. Jestliže se tedy konkrétní mýtus skládá ze všech svých variant, tak strukturální analýza musí přihlížet ke všem stejně.⁵⁶

Řecký mýtus se na tomto základě jeví jako určitý logický nástroj mysli, umožňující překonávat protiklady lidského života. Zprostředkování mezi protiklady mýtu se nazývá *mediace*. Důležitost překonávání protikladů pro člověka, ukazuje na rozboru mýtů severoamerických indiánů, které považoval za vhodnější materiál pro strukturální analýzu než řeckou mytologii. Jejich myšlení totiž spočívá v uvědomování si protikladů a v postupném zprostředkování mezi nimi. Ukazuje, že kojot či havran hrají důležitou úlohu v mytologii severoamerických indiánů, protože zastávají roli mediátorů (zprostředkovatelů). Na počátku mýtu je ostrý protiklad života a smrti nahrazen trojicí protikladů zemědělství – lov – válka. Zemědělství stojí na straně života, jelikož se zabývá sběrem potravy, naopak válka je na straně smrti. Lov je mezi nimi, protože se v něm zabíjí, ale kvůli získání potravy. Tuto trojici poté nahrazuje trojicí býložravci – mrchožrouti – dravci. Býložravci žerou trávu a nezabíjejí. Dravci zabíjejí pro svou obživu. Mezi nimi stojí mrchožrouti, kteří se živí masem, ale přitom nezabíjejí, tyto vlastnosti byly původně brány jako navzájem se vylučující. Mrchožrouti kojot a havran hrají tedy roli mediátorů a pomocí logických operací umožňují překlenout původně ostrý protiklad života a smrti.⁵⁷

Účelem mýtu je tedy poskytnout člověku logický nástroj k vyřešení protikladů lidského života, což Lévi-Strausse vede k názoru o jednotě logických intelektuálních operací mysli, jak u primitivního, tak u civilizovaného člověka. Logika mytického myšlení není dle Lévi-Strausse tolik odlišná od vědeckého myšlení. Rozdíl nespočívá v kvalitě intelektuálních operací, ale v povaze věcí, ke kterým se tyto operace vztahují.⁵⁸

Strukturální analýza mýtů Clauda Lévi-Strausse vzbudila značné množství pozitivních ohlasů, ale i kritiky. Například Václav Soukup upozorňuje na určitou svévolnost v interpretaci binárních kontrastů, což ukazuje na příkladu medu a ohně. Med, protože se konzumuje vždy syrový, spadá do světa přírody. Oproti tomu oheň představuje jeden z nejranějších lidských objevů, a proto spadá do světa kultury.

---

⁵⁶ Lévi-Strauss, *Strukturální antropologie*, str. 191-192.

⁵⁷ Kanovský, *Struktúra mýtov*, str. 19.

⁵⁸ Lévi-Strauss, *Strukturální antropologie*, str. 203-204.

Protože oheň je nezbytný k pečení prasete nebo zapálení tabáku, tak všechny mýty vyprávějící o tabáku a praseti jsou příbuzné těm, které pojednávají o ohni. Další problém, který Václav Soukup naznačuje, je otázka, zda interpretace indiánských mýtů mají skutečně základ v nevědomé logice binárních kontrastů, o které se údajně opírá lidské myšlení, nebo zda jde o pouhé spekulativní konstrukce myšlení Clauda Lévi-Strausse.⁵⁹

3.3 Strukturální analýza umění

Hudbě věnoval Lévi-Strauss více pozornosti než jiným druhům umění. Jedním z důvodů byl blízký vztah, který k ní měl již od útlého dětství, kdy snil o tom, že se stane hudebním skladatelem nebo dirigentem orchestru. Záliba v hudbě později přerostla v celoživotní úctu, a to především k dílu Richarda Wagnera. Pozitivní vztah k hudbě se u něj projevil zejména v prvním dílu *Mytologie*, kde jsou jednotlivé kapitoly knihy pojmenovány pojmy hudební terminologie, např. Bororská píseň. Jeho myšlenky o hudbě se orientují na západní hudbu, a to zejména 17., 18. a 19. století.

Lévi-Strauss často reflektoval hudbu na základě její podobnosti s mýtem. V hudbě se podle něj vyskytly podobné problémy konstrukce jako u analýzy mýtu, ovšem hudba již pro tyto problémy našla řešení.⁶⁰ Za nezpochybnitelného otce strukturální analýzy mýtů (a pohádek) označuje Richarda Wagnera. Z toho vyplývá, že strukturální analýza byla prvotně provedena v hudbě a teprve poté v mýtu. „*Když jsme vyslovili domněnku, že analýzu mýtu lze přirovnat k analýze velké partitury, vyvozovali jsme jen logický důsledek z Wagnerova objevu, že struktura mýtů se odhaluje pomocí partitury*“.⁶¹ Mýtus tedy musíme číst stejně jako orchestrální partituru, nejen zleva doprava, ale zároveň shora dolů. Jedině pokud budeme chápat stránku mýtu nebo orchestrální partitury jako celek, tak zjistíme jejich význam.

Mýtus a hudba spolu mají mnoho společného, což vyplývá z jejich charakteru. Jde totiž jazyky, z nichž každý po svém přesahuje rovinu artikulovaného jazyka, ale zároveň stejně jako on potřebuje ke svému projevu časový rozměr. Tento vztah k času má zvláštní povahu, hudba i mytologie jsou jakýmsi stroji na zrušení času, potřebují čas jen proto, aby ho popřely. „*Pod zvuky a rytmy působí hudba na úhoru, jímž je fyziologický čas posluchačův – čas nutně diachronický, protože je nevratný, hudba však proměňuje jeho segment určený k poslechu v synchronický celek uzavřený do sebe*

⁵⁹ Soukup, *Dějiny antropologie*, str. 463.

⁶⁰ Lévi-Strauss, *Mythologica: Syrové a vařené*, str. 28.

⁶¹ Lévi-Strauss, *Mythologica: Syrové a vařené*, str. 28.

*sama. Poslech hudebního díla tedy v důsledku jeho vnitřního uspořádání znehybnil plynoucí čas, zachytil jej a složil jako ubrus nadzdvihnutý větrem. Učinil to tak dobře, že poslechem hudby a právě při něm se stáváme jakoby nesmrtelnými“.*⁶² Dle Lévi-Strausse tedy při poslechu hudby jaksi znehybníme v čase a nevnímáme nic než hudbu, a tím se staneme na tento okamžik nesmrtelnými.

Stejně jako mýtus připodobňuje hudbu k jazyku. Uvědomuje si, že srovnávat hudbu s jazykem je do určité míry komplikované, protože na jednu stranu mají něco společného, ale na druhou stranu mezi nimi existují obrovské rozdíly. Základními prvky jazyka jsou fonémy, zvuky, které zobrazujeme pomocí písmen. Tyto zvuky nemají význam samy o sobě, ale až v kombinacích, které vyjadřují různé významy. Prakticky to stejné můžeme říct o hudebních tónech. Tóny A, B, C, D atd. nemají sami o sobě význam, jde pouze o tóny, ale jen jejich kombinací můžeme vytvořit hudbu. V hudbě máme tedy podobný základní materiál jako v jazyce, to co v jazyce nazýváme fonémy, můžeme v hudbě označit jako tonémy.⁶³ Hudební tóny nejsou obyčejné zvuky, které se hojně vyskytují v přírodě. Hierarchické vztahy, které vznikají mezi tóny „*nejsou diktovány přírodou, protože fyzické vlastnosti libovolné hudební stupnice svým počtem i složitostí značně přesahují vlastnosti, které si vybírá každý systém, aby si vytvořil vlastní relevantní rysy*“.⁶⁴ Tóny tedy vznikají artikulací zvukového kontinua. Hudba nás odkazuje na první úroveň artikulace, která je vytvořená kulturou, a to k systému hudebních tónů.⁶⁵

Dále Lévi-Strauss tvrdí, že fonémy spojujeme tak, abychom vytvořili slova, a poté ze slov věty. Naopak v hudbě kombinací tónů dostáváme rovnou větu – melodickou frázi. Takže zatímco v jazyce máme tři roviny – fonémy, slova a věty, tak v hudbě máme tonémy, a poté rovnou věty. Chybí zde tedy rovina slova.⁶⁶ Všimá si, že podobný problém nastává i v mytologii, kde neexistují fonémy a nejnižší rovinou jsou zde slova. V jazyce tedy máme tři roviny – fonémy, slova a věty. V hudbě máme rovinu tonémů a vět. V mytologii existuje rovina slov a vět. V obou případech – hudby i mytologie, chybí jedna rovina ze tří, které existují v jazyce.⁶⁷ Z toho vyvozuje, že mytologie i hudba mají svůj základ v jazyce, ale každý z nich se rozvíjí odlišným směrem. Hudba

---

⁶² Lévi-Strauss, *Mythologica: Syrové a vařené*, str. 28.

⁶³ Lévi-Strauss, *Mýtus a význam*, str. 54.

⁶⁴ Lévi-Strauss, *Mythologica: Syrové a vařené*, str. 34.

⁶⁵ Lévi-Strauss, *Mythologica: Syrové a vařené*, str. 34.

⁶⁶ Lévi-Strauss, *Mýtus a význam*, str. 54.

⁶⁷ Lévi-Strauss, *Mýtus a význam*, str. 55.

klade důraz na zvukové hledisko, které je zakotvené v jazyce a mytologie na významové hledisko, které se taktéž v jazyce nachází.

Hudba měla pro Lévi-Strausse větší hodnotu než jiné druhy umění, protože ze své podstaty není napodobujícím uměním. Toto privilegované místo hudby ve světě umění ilustruje na srovnání s malířstvím. Materiály, které se používají v hudbě a malířství, což jsou tóny a barvy, nejsou entity stejné úrovně. Srovnávat můžeme jen barvy a zvuky, protože obojí jsou entity přírodní povahy, vůči kterým člověk zachovává stejný postoj, protože jim nedovoluje odpoutat se od jejich nosiče. Látka, kterou používá malířství, se nachází v přírodě, kde jsou barvy dány ještě předtím, než je malíř používá. To Lévi-Strauss dokazuje na slovníku, který používáme k jejich označení, např. citronově žlutá nebo třešňově červená. V malířství tedy barvy existují jen proto, že se v přírodě vyskytují barevné bytosti a předměty, které lze na základě abstrakce oddělit od jejich přirozených podkladů a zacházet s nimi jako s prvky zvláštního systému.⁶⁸ To stejné platí i o tvarech, protože kdyby malířství přestalo napodobovat skutečné objekty a začalo malovat geometrické a všechny ostatní kulturou vytvořené tvary, tak by nevyhnutelně muselo nabýt dekorativní podoby.⁶⁹

Stejně jako v případě hudby a mytologie se Lévi-Strauss zabývá vztahem malířství a jazyka. „*Jestliže si malířství zaslouží, abychom je nazývali jazykem, pak pouze proto, že jako každý jazyk sestává ze zvláštního kódu, jehož jednotlivé prvky vznikají kombinací méně četných jednotek, které samy vzešly z kódu obecnějšího*“.⁷⁰ Mezi artikulovaným jazykem a malířstvím je však rozdíl, u malířství jsou sdělení vnímána nejprve esteticky a teprve poté intelektuálně, zatímco v případě artikulovaného jazyka je to naopak, nejprve vnímáme sdělení intelektuálně a poté esteticky. „*V artikulovaném jazyce tedy první, neoznačující kód je pro kód druhý prostředkem a podmínkou významu: tak, že sám význam je omezen na jednu rovinu*“.⁷¹ Což znamená, že druhý kód je plně nadřazený prvnímu, který si v podstatě ani neuvědomujeme, protože slouží jako pouhý nositel významu. Tento princip ovšem v malířství, které vnímáme nejprve esteticky, nefunguje, což dokazuje podřízenost malby jejímu modelu. V případě malířství jsou protiklady tvarů a barev přijímány jako distinktivní rysy, které jsou součástí jak systému intelektuálních významů, jenž je dědictvím společné zkušenosti, tak i systému výtvarných hodnot, který má význam pouze tehdy, když

---

⁶⁸ Lévi-Strauss, *Mythologica: Syrové a vařené*, str. 31-32.

⁶⁹ Lévi-Strauss, *Mythologica: Syrové a vařené*, str. 32.

⁷⁰ Lévi-Strauss, *Mythologica: Syrové a vařené*, str. 33.

⁷¹ Lévi-Strauss, *Mythologica: Syrové a vařené*, str. 33.

modeluje první systém tak, že se do něj začleňuje. Tyto dva artikulované mechanismy do sebe zapadají a uvádějí do pohybu třetí, ve kterém se jejich vlastnosti skládají.⁷² Z tohoto důvodu abstraktní malířství a další nefigurativní školy ztrácí schopnost znamenat, vzdávají se totiž první úrovně artikulace a tvrdí, že jim k existenci stačí pouze druhá.

Jediný druh malířství, který lze přirovnávat k hudbě, je kaligrafie. „*Kaligrafické umění plně spočívá na skutečnosti, že jednotky, které si volí, uspořádává, vyjadřuje pomocí konvencí určitého způsobu psaní, citlivosti, pohybu a stylu, mají svou vlastní existenci jakožto znaky, konkrétním systémem písma předurčené k plnění jiných funkcí. Pouze za takových okolností je malířské dílo jazykem, protože je výsledkem kontrapunktického seřazení dvou rovin artikulace*“.⁷³ Stejně jako hudba, kaligrafické malířství odkazuje k první úrovni artikulace, která je vytvořená kulturou, v tomto případě k systému ideogramů. Z tohoto důvodu grafické symboly, a to zejména symboly čínského písma, projevují estetické vlastnosti, které nejsou závislé na intelektuálních významech, jež mají šířit a kterých právě záměrně využívá kaligrafie.⁷⁴

Hudba stejně jako malířství předpokládá určité přirozené uspořádání smyslového světa, ale s přírodou, jež k nim promlouvá, udržují hudba a malířství opačné vztahy. V přírodě se vyskytují veškeré vzory barev a někdy dokonce i barvivo v čistém stavu. Člověku stačí tyto barvy použít a může malovat. V případě hudby takovýto postup není možný, protože příroda nevytváří hudební tóny, ale pouze zvuky. Hudební tóny jsou výtvořem kultury, která je tvůrkyní nástrojů a zpěvu. Tento rozdíl mezi hudbou a malířstvím se odráží i v jazyce, v tom jak popisujeme odstíny barev a tónů. V případě barevných odstínů si pomáháme metonymiemi, např. třešňově červená. Naopak svět zvuků se otevírá metaforám, např. dlouhé vzlyky houslí – podzimu. Malířství intelektuálně, za pomoci kultury uspořádává přírodu, jež v něm byla přítomná jakožto smyslové uspořádání. Naopak hudba postupuje opačnou cestou, kultura v ní byla již přítomná ve smyslové podobě dříve, než ji intelektuálně uspořádá pomocí přírody. Hudba je tedy svou povahou kulturní a je oproštěna od zobrazování. Zatímco malířství je závislé na napodobování smyslového světa.⁷⁵ Mimořádnou schopnost hudby působit zároveň na ducha i smysly, uvést do pohybu myšlenky i city, vysvětluje Lévi-Strauss

---

⁷² Lévi-Strauss, *Mythologica: Syrové a vařené*, str. 33.

⁷³ Lévi-Strauss, *Mythologica: Syrové a vařené*, str. 34.

⁷⁴ Lévi-Strauss, *Mythologica: Syrové a vařené*, str. 34.

⁷⁵ Lévi-Strauss, *Mythologica: Syrové a vařené*, str. 35.

tak, že hudba dalece překročila hranice ostatních umění, jak na straně přírody, tak na straně kultury.⁷⁶

Je důležité uvědomit si, že Lévi-Strauss nepřevádí umění (ani hudbu, ani malířství) na jazyk, neredukuje ho na pouhý komunikační systém. Pouze tvrdí, že umění je systém k jazyku analogický, tedy podobný. Neupírá umění jeho estetickou hodnotu, kterou jazyk nedisponuje. Z jeho myšlenek o moderním abstraktním malířství, které jsem nastínila výše, je zřejmé, že mu nepřisuzoval příliš velkou hodnotu, což ovšem neznamená, že měl celkově negativní vztah k malířství. Pro Lévi-Strausse bylo důležité zejména dobře rozumět umění primitivních národů, kterými se zabýval. Umění považoval za důležitý klíč k pochopení určité kultury a zároveň za zdroj estetického prožitku. Za významný Lévi-Straussův příspěvek ke strukturální analýze umění je možné považovat cestopis *Cesta masek*, kde se zabývá uměním indiánů. Lévi-Strauss se nezabýval pouze maskami jako takovými, ale také tetováním a malbou na tělo. Všechny tři mají totiž něco společného, a to určitou symbolickou funkci. Za prvé zrcadlí určité místo člověka v sociálním a přírodním řádu, a za druhé umožňují člověku vstupovat do kontaktu s nadpřirozeným světem.⁷⁷

3.4 Strukturální analýza pohádky

Za další literárněvědný a uměnovědný příspěvek Clauda Lévi-Strausse je možné považovat článek *Struktura a forma (1970)*, kde kriticky reaguje na dílo *Morfologie pohádky* Vladimíra Proppa.

Myšlení Vladimíra Proppa bylo blízké ruské formalistické škole. V rámci formalistické školy je uměleckost literatury dána způsobem zformování a na obsahu již tolik nezáleží. Toto opomíjení obsahu se později stalo hlavním předmětem kritiky formalismu. Oproti tomu strukturalismus zdůrazňuje, že jak obsahové, tak i formální složky jsou významově relevantní, z čehož vyplývá, že sémantická analýza se musí zabývat jak formou, tak obsahem.

Vladimír Propp se zabýval ruskými lidovými pohádkami. Rozlišil 31 funkcí, které jsou základními součástmi všech kouzelných pohádek. Funkce považuje za konstantní, stabilní prvky pohádky, jejichž posloupnost je ve všech pohádkách totožná. Oproti tomu postavy, které tyto funkce nesou, jsou proměnlivé a variabilní. Ve srovnání s vysokým

---

⁷⁶ Lévi-Strauss, *Mythologica: Syrové a vařené*, str. 41.

⁷⁷ Wiseman, *Lévi-Strauss a strukturální antropologie*, str. 104-125.

počtem postav je tedy počet funkcí poměrně nízký.⁷⁸ Tvrdí, že funkce vyplývají jedna z druhé a vzájemně se nikdy nevyklučují, také často vystupují ve dvojicích, např. zákaz – porušení, boj – vítězství.⁷⁹ Na základě těchto zjištění dochází Propp k základní hypotéze, že existuje jen jediná pohádka a soubor všech známých pohádek je třeba chápat jako řetěz různých variant.⁸⁰

Claude Lévi-Strauss si pokládá otázku, proč si Vladimír Propp k vyzkoušení své teorie vybral právě lidovou pohádku a nikoli mýty, kterým připisoval nadřazenou hodnotu. Dle Vladimíra Proppa „*studium atributů umožňuje vědecký výklad pohádky. Z historického hlediska to znamená, že fantastická pohádka je ve svých morfologických základech mýtem*“.⁸¹ Pokud se tedy pohádka uvede na morfologickou bázi, tak ji lze srovnávat s mýtem. S touto myšlenkou Claude Lévi-Strauss souhlasí a tvrdí, že neexistuje důvod, proč by se pohádka měla od mýtu oddělovat, když některá vyprávění mají u jedné společnosti povahu pohádek a u jiné mýtů. Kromě toho se také v pohádkách a mýtech vyskytují stejné postavy a motivy. Přes tyto podobnosti ale téměř všechny společnosti chápou tyto dva žánry jako odlišné. Lévi-Strauss nachází dvojí rozdílnost stupně mezi pohádkou a mýtem. Za prvé jsou pohádky vybudované na slabších opozicích než mýty, v mýtech se vyskytují opozice kosmologické, metafyzické nebo přírodní, naopak v pohádkách jde o opozice lokální, sociální či morální. Za druhé je pohádka mnohem méně svázána logickou koherencí, náboženskou ortodoxností a kolektivním tlakem. Pohádka je tedy do určité míry nahodilá, protože nabízí více možností hry a její obměny jsou do značné míry volné.⁸² Lévi-Strauss poukazuje na fakt, že Propp si byl určité relativní svobody vypravěče pohádek vědom, i když tvrdil, že lidé této svobody příliš nevyužívají, a tak dochází se stálému opakování funkcí i postav.⁸³

Na základě tohoto srovnání s mýtem se zdá, že lidová pohádka je pro strukturální analýzu vhodná jen částečně. Lévi-Strauss tvrdí, že je to do určité míry pravda, ovšem méně, než si myslí Propp. Jako příčiny Proppova výběru pohádky vidí to, že nebyl etnolog (neměl tedy k dispozici mytologický materiál), navázal na své předchůdce a neznal skutečné vztahy mezi mýtem a pohádkou.⁸⁴ „*Vztah mezi mýtem a pohádkou není*

---

⁷⁸ Propp, *Morfologie pohádky*, str. 35-36.

⁷⁹ Propp, *Morfologie pohádky*, str. 82.

⁸⁰ Propp, *Morfologie pohádky*, str. 137.

⁸¹ Propp, *Morfologie pohádky*, str. 108.

⁸² Lévi-Strauss, *Struktura a forma*, str. 181-182.

⁸³ Propp, *Morfologie pohádky*, str. 135.

⁸⁴ Lévi-Strauss, *Struktura a forma*, str. 183-184.

vztahem předchozího a následujícího, původního a odvozeného. Spíš jde o vztah komplementárnosti. Pohádky jsou miniaturní mýty, kde tytéž opozice jsou transponovány do menšího měřítka, a právě především z toho důvodu je jejich studium tak obtížné“.⁸⁵ Nejde o to, vybrat si mezi mýtem a pohádkou, ale o pochopení toho, že jde o dva póly jedné oblasti. Morfologická analýza je musí chápat na stejné úrovni, jinak by jí unikly prvky, které patří ke stejnému systému transformací.

Dle Lévi-Strausse je Propp určitým způsobem rozpolcený mezi formalismem a historickým výkladem. To, co při aplikování své teorie postrádá, není minulost, ale kontext, protože se rozhodl pro formalistický přístup k pohádce, který opomíjí její obsahové prvky. Na základě tohoto přístupu došel k názoru, že ve skutečnosti existuje jen jediná pohádka.⁸⁶ Do určité míry si byl problematičností své teze vědom, a proto v poslední části tvrdí, že existuje jen jedna pohádka, která je archetypem utvořeným čtyřmi logicky artikulovanými skupinami funkcí. Konkrétní pohádky se poté dělí do čtyř kategorií podle toho, jaké obsahují skupiny - mohou obsahovat tři skupiny nebo pouze dvě. Pokud bychom tedy skupiny označili čísla 1, 2, 3, 4, tak určitá konkrétní pohádka může být kombinací např. 1+3 nebo 1+3+4 atd. Dle Lévi-Strausse nás ovšem tyto čtyři kategorie nepřibližují reálným pohádkám o nic víc než jedna kategorie, protože každá z těchto čtyř kategorií obsahuje stovky odlišných pohádek. Této problematiky si byl Propp vědom, a proto tvrdí, že dle této základní klasifikace je možné provádět další.⁸⁷

Ještě závažnějším problémem, kterého si Lévi-Strauss všímá, je rozdělení pohádky na dva dějové sledy, přičemž některé funkce se opakují v obou, takže jedna funkce je variací druhé, ale jiné patří vždy jen do jednoho dějového sledu. Nabízí se tedy otázka, na čem se zakládá rozlišení těchto dvou řad a zda by nebylo možné pokládat je za dvě varianty jedné. V takovém případě by se zřítla teorie o základní pohádce a tím i morfologická klasifikace.⁸⁸

Na základě těchto zjištění dochází Lévi-Strauss k názoru, že zásluha Vladimíra Proppa spočívá v tom, že si všiml permutovatelného obsahu pohádek, ale příliš brzy z toho usoudil, že jejich obsah je libovolný. Právě to je důvodem jeho nesnázi, protože i permutace podléhají zákonům.⁸⁹

---

⁸⁵ Lévi-Strauss, *Struktura a forma*, str. 184-185.

⁸⁶ Lévi-Strauss, *Struktura a forma*, str. 185-188.

⁸⁷ Lévi-Strauss, *Struktura a forma*, str. 189.

⁸⁸ Lévi-Strauss, *Struktura a forma*, str. 190-191.

⁸⁹ Lévi-Strauss, *Struktura a forma*, str. 191.

Dále se Lévi-Strauss snaží nastínit možné řešení při rozboru pohádky. Odmítá rozlišovat konstantní formy a variabilní postavy, protože žádná postava není dána ve formě neproniknutelného prvku, před kterým by se měla strukturální analýza zastavit. Postava ve vyprávění se dá přirovnat ke slovu, pojmu a pochopit smysl tohoto pojmu znamená sledovat jeho permutace ve všech kontextech. Svět pohádky je, stejně jako mýtus, analyzovatelný ve dvojicích opozic, které se různě kombinují. To Lévi-Strauss dokazuje na příkladu se sovou a orlem. Pokud se ve stejné funkci objeví v noci sova a ve dne orel, je možné definovat orla jako sovu dne a sovu jako orla noci, což znamená, že příslušnou opozicí je den – noc. Z toho vyplývá, že permutovatelnost obsahu není libovolná. Analýza, která pronikne dostatečně hluboko, objeví za rozmanitostí konstantnost. Naopak zdánlivá konstantnost formy nesmí zastírat fakt, že i funkce jsou permutovatelné.⁹⁰

V Proppově přístupu se pohádková struktura jeví jako chronologická posloupnost kvalitativně odlišných funkcí, ze kterých každá tvoří samostatný druh. Propp svou analýzu zastavil příliš brzy a nevšiml si, že některé z jeho funkcí jsou na sebe vzájemně redukovatelné. Ve skutečnosti by tato redukce mohla zajít ještě dále a několik funkcí by tak vytvářelo skupinu transformací jedné a téže funkce. Lévi-Strauss navrhuje místo Proppova chronologického schématu zavést schéma jiné, ve kterém by šlo o model struktury, která by byla definována jako skupina transformací určitého malého počtu prvků. Takovéto schéma by se podobalo matici o dvou, třech nebo více rozměrech. Toto schéma Lévi-Strauss použil při rozboru mýtu o Oidipovi, a stejně jako mýtus je tedy i pohádka nutné číst na dvou osách, synchronně a diachronně.⁹¹

Lévi-Strauss tvrdí, že hlavní omyl formalismu spočívá ve víře, že je možné okamžitě přistoupit ke gramatice a lexikumu nechat stranou. Propp si představoval, že tyto úkoly lze rozdělit, a tudíž je možné začít gramatikou a lexikumu odložit na později, to ovšem znamená odsoudit se k produkování bezkrevné gramatiky a lexika, ve kterém by úlohu definic hrály příběhy. Gramatika ani lexikum by tak nesplnily své poslání. Tento Proppův omyl se dá vysvětlit jeho neznalostí komplementárnosti mezi signifiantem a signifié, které od Saussura uznává každý lingvistický systém. Tento omyl se ještě stupňuje tím, že literaturu ústní tradice pokládá za stejné lingvistické vyjádření jako každé jiné, a tedy za stejně příznivé pro strukturální analýzu. Ve skutečnosti pro mýty a pohádky ještě více platí, že se nelze zaměřit pouze na gramatiku, protože gramatika a

---

⁹⁰ Lévi-Strauss, *Struktura a forma*, str. 191-193.

⁹¹ Lévi-Strauss, *Struktura a forma*, str. 194-195.

lexikum jsou zde nejen úzce spjaté, ale jsou přímo srostlé a zcela se překrývají. Mytémy i prvky pohádky jsou slova slov, která fungují na dvou rovinách - v rovině jazyka má význam každé samo o sobě a v rovině metajazyka působí jako prvek supervýznamu, který se může zrodit jen z jejich spojení. Pokud toto pochopíme, tak se v mýtech a pohádkách nevyskytuje nic, co by mohlo zůstat vzdálené struktuře, nic, co by se jí mohlo vzpírat.⁹²

3.5 Strukturální analýza Baudelairových Koček

Článek *Baudelairovy Kočky*, který napsal Lévi-Strauss společně s Romanem Jakobsonem, vyšel v roce 1962 v časopise *L'Homme* a okamžitě vzbudil obrovský ohlas. Není přesně známý podíl obou autorů na textu, ale předpokládá se, že analytickou část textu zpracoval Roman Jakobson a Lévi-Strauss je autorem interpretačních závěrů týkajících se mytické složky textu. Část textu, kterou zpracoval Lévi-Strauss, a která mne bude především zajímat, začíná po odstavci pojednávajícím o synekdoše. Předmětem pozdější kritiky a zájmu se stal především Roman Jakobson, o Lévi-Straussovi se kritici zmiňují jen zřídka.⁹³

Roman Jakobson se v první části článku zabývá celkovou výstavbou básnického textu, např. rýmovým schématem, kvalitou rýmů a gramatickými kategoriemi. Z hlediska rozebíraných kategorií vyděluje sedmý a osmý verš, kde se rýmují slova *funébres* a *ténébres*. V těchto verších je ženský rým tvořen substantivem a jde o jediný případ v sonetu, kde se rýmují dva různé slovní druhy. Tyto dva verše budou hrát zásadní roli i při mytologické interpretaci básně. Jakobson člení sonet do dvou základních opozic, a to jsou: dvě čtyřverší x dvě trojverší a první čtyřverší + první trojverší x druhé čtyřverší + druhé trojverší.⁹⁴

Lévi-Strauss ve druhé části textu nejprve shrnuje závěry z první části. Poté přechází k mytologickému výkladu sedmého a osmého verše, kde se transformují kočky z živých bytostí prvních šesti veršů v pouhé gramatické subjekty, nesoucí magické vlastnosti a schopnosti. Obraz konkrétní kočky se zde mění v mýtus kočky, sfingy, věčný sen, jehož obsah můžeme sledovat jen v magickém reflexu kočičích očí.⁹⁵

Prudkou oscilací tématu a laděním plní toto dvojverší funkci, která připomíná funkci modulace v hudební kompozici. Cílem této modulace je vyřešit opozici mezi

---

⁹² Lévi-Strauss, *Struktura a forma*, str. 199-203.

⁹³ Fryčer, *Jakobson a Baudelairovy Kočky*, str. 139.

⁹⁴ Fryčer, *Jakobson a Baudelairovy Kočky*, str. 140-141.

⁹⁵ Fryčer, *Jakobson a Baudelairovy Kočky*, str. 141.

metaforickým a metonymickým postupem, působící již od počátku básně. Řešení, podávající závěrečné šestiverší záleží v přesunutí tohoto protikladu do nitra metonymie, toho je dosaženo metaforickými prostředky. Obrazy koček, které jsou v každém trojverší, jsou vzájemně obrácené. V prvním trojverší byly kočky uzavřené v domě, poté se ale rozptýlily prostorově i časově do nekonečných pouští a do snu bez konce. Jde tedy o pohyb zevnitř ven, od uzavřených koček ke kočkám na svobodě. V druhém trojverší je zrušení hranic interiorizováno kočkami, které dosahují kosmických rozměrů, protože v určitých částech svých těl zahrnují písek pouště a hvězdy nebe. Obě tyto proměny se uskutečňují metaforickými postupy, i když nejsou v úplné rovnováze. První proměna má svůj původ ještě ve zdání, zatímco druhá ukončuje proces svou afirmativní povahou.⁹⁶

Tyto metafory posledního šestiverší převádějí do vesmírných rozměrů protiklad, který byl formulován již v prvním verši. Milenci a učenci ztělesňují pojmy, které jsou ve vzájemném zúžení a rozpětí, protože zamilovaný člověk je připoután k ženě, stejně jako učenec k vesmíru. Jde tedy o jedno blízké spojení a jedno vzdálené. Tentýž vztah mají koncové proměny koček, stažení času i prostoru do bytosti koček. Ani v tomto případě však není souměrnost úplná.⁹⁷

V poslední části analýzy vyslovuje Lévi-Strauss domněnku, že pro Baudelaira je představa kočky úzce spojena s představou ženy. K této domněnce Lévi-Strausse vede skutečnost, že kočky jsou nejprve označeny jako mocné a sladké a poslední verš přirovnává jejich oči ke hvězdám. Podtext *Koček* je motiv kolísání mezi mužstvím a žensstvím, je zde tedy určitá dvojznačnost. Tuto dvojznačnost sonetu podtrhuje i paradoxní výběr ženských substantiv, které tvoří mužské rýmy.⁹⁸ „*Kočky svým zprostředkováním umožňují, aby z úvodní konstelace básně, tvořené milenci a učenci, byla eliminována žena, ponechávající tak tváří tvář proti sobě – ne-li ztotožněné-básníka Koček, osvobozeného od omezené lásky, a vesmír, oproštěný od strohosti učencovy*“.⁹⁹

Tento článek se nasetkal pouze s kladným přijetím, ale musel čelit i kritice mnoha autorů. Nejzávažnější je příspěvek poststrukturalisty Michaela Riffattera. Ve studii *Describing poetic structures: Two Approaches to Baudelaire's les Chats (1966)* oceňuje

---

⁹⁶ Jakobson, Lévi-Strauss, *Baudelairovy Kočky*, str. 634-636.

⁹⁷ Jakobson, Lévi-Strauss, *Baudelairovy Kočky* str. 636-637.

⁹⁸ Jakobson, Lévi-Strauss, *Baudelairovy Kočky*, str. 637-638.

⁹⁹ Jakobson, Lévi-Strauss, *Baudelairovy Kočky*, str. 638.

základní metodologické východisko studie, ale zároveň upozorňuje na problémy. Studie dle Riffaterre nenabízí uspokojivé řešení, jak přejít od zkoumání výstavby textu k jeho interpretaci a hodnocení. Tvrdí, že autoři popisují, z čeho je báseň sestavena, ale již méně vyvozují závěry, pokud jde o význam básně. Což vyvolává otázku, jak na základě studia textu přejít od popisu k soudu a působení na čtenáře.¹⁰⁰ Tento problém se Riffaterre snaží ve svém příspěvku vyřešit.

Za omyl autorů v mytologickém výkladu básně (který tedy pravděpodobně sepsal Lévi-Strauss) považuje Riffaterre ztotožnění koček s ženami. Důkazy, které autoři uvádějí, označuje jako málo přesvědčivé a tvrdí, že v básni není nic, co by čtenáři sugerovalo obraz ženy. Dále tvrdí, že Lévi-Strauss a Roman Jakobson se snaží spojit kočky s básníkovou psychologií. Je dobře doložené, že Baudelaire byl milovníkem koček, což autory vede k předpokladu o určité posedlosti, která spouští slovní opakování. Nicméně v textu není žádný důkaz o tom, že stylistická struktura odpovídá psychologické. Riffaterre tvrdí, že je třeba zbavit se sklonu předpokládat, že klíčové slovo musí mít vždy nějaký zásadní význam pro autora.¹⁰¹

---

¹⁰⁰ Riffaterre, *Describing poetic structures: Two Approaches to Baudelaire's les Chats*, str. 201-202.

¹⁰¹ Riffaterre, *Describing poetic structures: Two Approaches to Baudelaire's les Chats*, str. 235-239.

4. Poststrukturalistická kritika díla Clauda Lévi-Strausse

Poststrukturalismus je myšlenkový směr, který kritizuje a zároveň se snaží transformovat klasický strukturalismus, tak jak ho rozvíjel Ferdinand de Saussure a Claude Lévi-Strauss. Claude Lévi-Strauss představuje pro poststrukturalistické myšlení klíčovou osobu a značná část textů reprezentujících poststrukturální myšlení byla postavena na kritice jeho díla.

Ferdinand de Saussure pojímal jazyk jako uzavřený, stabilní systém znaků, kde samotný jazykový znak tvoří jednotu označujícího a označovaného. Jazykové významy dle Saussura závisejí na diferencích, např. pes je pes, protože to není les. Poststrukturalisté toto pojetí jazykového znaku zpochybňují. Terry Eagleton upozorňuje na fakt, že tento diferenciační proces lze v jazyce sledovat do nekonečna, pokud by tomu tak skutečně bylo, tak ze Saussurova tvrzení o jazyce jako uzavřeném, stabilním systému příliš nezůstane. Pokud je každý jazykový znak tím, čím je, protože není všemi ostatními znaky, tak se zdá, že každý jazykový znak je utvořen z potenciálně nekonečného počtu diferencí. Definovat znak se poté může zdát mnohem složitější.¹⁰²

Poststrukturalismus přistupuje k Saussurově myšlence o diferencní povaze znaků odlišným způsobem. V poststrukturalistickém myšlení je význam vždy výsledkem rozštěpení či artikulace znaků. „*Označující prám nás vede k pojmu či označovanému prám, protože se odlišuje od označujícího krám. Označované je tedy výsledkem difference mezi dvěma označujícími. Zároveň je však i výsledkem difference mezi spoustou dalších označujících: trám, prát, ptám atd.*“¹⁰³ To ovšem zpochybňuje Saussurovo pojetí znaku jako jednoty jednoho označujícího a jednoho označovaného. Označující se stává spíše výsledkem složité interakce označujících. Význam je tedy vedlejším produktem potenciálně nekonečné hry označujících, nikoli pojmem, který by byl vázaný na konkrétní označující. Dle poststrukturalistického myšlení tedy neexistuje žádná pevná distinkce mezi označujícím a označovaným.¹⁰⁴ Z toho vyplývá, že jazyk je mnohem méně stabilní záležitostí, než se domnívali klasičtí strukturalisté. Místo, aby byl jasně ohraničenou strukturou obsahující symetrické jednotky složené z označujícího a označovaného, tak se začíná jevit jako nekonečná, rozpínající se síť, ve které probíhá

---

¹⁰² Eagleton, *Úvod do literární teorie*, str. 153.

¹⁰³ Eagleton, *Úvod do literární teorie*, str. 153.

¹⁰⁴ Eagleton, *Úvod do literární teorie*, str. 153-154.

neustálé přeskupování a cirkulace jednotlivých prvků. Přičemž žádný z těchto prvků v ní není definovatelný a vše je v ní provázáno a propojeno se vším ostatním.¹⁰⁵

K hlubšímu pochopení poststrukturalistického myšlení je nutné zaměřit se na konkrétní texty, které se rozcházejí se strukturalismem Clauda Lévi-Strausse.

4.1 Paul Ricoeur

Francouzský filozof Paul Ricoeur se ke strukturalismu Clauda Lévi-Strausse kriticky vyjádřil v článku *Struktura a hermeneutika* (1963). Paul Ricoeur je představitelem hermeneutiky. Z tohoto důvodu se nad strukturalismem zamýšlí v konfrontaci s hermeneutikou.

Zpočátku článku upozorňuje, že strukturalismus by měl být pojat jako věda a hermeneutika jako filozofická interpretace mytických obsahů, přesto je ale nelze klást do protikladu. Hermeneutika by se tedy neměla proti strukturalismu striktně vymezovat, ale naopak práce strukturální antropologie by pro ni měla být oporou.¹⁰⁶

Paul Ricoeur se nejprve zabývá přenesením lingvistického modelu do strukturální antropologie, který ilustruje na teoretickém díle *Strukturální antropologie*. Upozorňuje na fakt, že Lévi-Strauss považoval za důležitý vznik fonologie, jejíž výtěžky aplikoval na systémy příbuzenství a poté na další oblasti antropologie, jako je umění nebo náboženství. Zabývá se také tím, jak Lévi-Strauss vymezil vztah jazyka a antropologie. Tuto fázi strukturální antropologie, kdy Lévi-Strauss postupuje po malých krocích a uvědomuje si její meze, považuje Ricoeur za legitimní. Strukturální antropologie stojí mimo veškerou kritiku, pokud je vzájemný vztah jazyka a antropologie hledán mezi homogenními, již formalizovanými výrazy lingvistické struktury a společenské struktury. Jen za této podmínky se otevírá cesta k antropologii pojímané jako obecná teorie vztahů a k analýze společností dle diferencujících rysů, které jsou vlastní symbolům vztahů, definující obojí.¹⁰⁷

Zásadní problém strukturální antropologie vidí Ricoeur až v díle *Myšlení přírodních národů*, kde dle něj Lévi-Strauss přikračuje k odvážnému zobecnění strukturalismu. Lévi-Strauss nepojímá myšlení přírodních národů neboli mytické myšlení jako druhořadé a podřízené myšlení civilizovaného člověka. Zastává názor, že v mytickém a vědeckém myšlení působí stejná logika a rozdíl je spíše v obsahu myšlení. „Každá civilizace má sklon přeceňovat objektivní orientaci svého myšlení, což

¹⁰⁵ Eagleton, *Úvod do literární teorie*, str. 155-156.

¹⁰⁶ Ricoeur, *Struktura a hermeneutika*, str. 272-273.

¹⁰⁷ Ricoeur, *Struktura a hermeneutika*, str. 277-282.

znamená, že tato objektivní orientace nechybí nikdy. Když upadáme v mylné přesvědčení, že divoch je ovládán výhradně svými tělesnými nebo ekonomickými potřebami, pomíjíme fakt, že on sám nám adresuje tutéž výtku a že jeho vlastní touha po poznání mu připadá harmoničtější než naše“.¹⁰⁸

Paul Ricoeur tvrdí, že v tuto chvíli si již strukturalismus neuvědomuje své hranice, protože Lévi-Strauss již nezamýšlí spolupráci s dalšími druhy porozumění, ale soustředí se jen na úroveň myšlení přírodních národů. „K postupu už nedochází jen po malých krocích od příbuzenství k umění nebo k náboženství, ale je to opravdu celá jedna úroveň myšlení, globálně zvažovaná, jež se stává předmětem zkoumání, a tato úroveň myšlení je sama brána za nezkrocenou formu jediného myšlení, neexistují divoši, kteří by stáli v protikladu vůči civilizovaným lidem, neexistuje primitivní mentalita, neexistuje divošské myšlení, absolutní exotismus už není, za totemickou iluzí se nachází pouze myšlení přírodních národů, a toto myšlení dokonce nepředchází logice, není předlogické, ale homologické s logickým myšlením, je homologické v silném smyslu, jeho rozvětvená klasifikace, jeho jemné nomenklatury představují samostatné klasifikační myšlení, ovšem operují, jak praví Lévi-Strauss na jiné strategické úrovni, na rovině smyslového. Myšlení přírodních národů, to je myšlení řádu, je to ovšem myšlení, které nemyslí“.¹⁰⁹

Myšlení přírodních národů dle Ricoeura dobře odpovídá podvědomému řádu, což chápe jako podmínku strukturalismu. Výběr tohoto myšlení před jinými vidí jako upřednostňující (syntax na úkor sémantiky). Tato volba by mohla být oprávněná, kdyby *Myšlení přírodních národů* obsahovalo určitou reflexi o mezích, která se objevovala v předchozích pracích. Pozastavuje se nad tím, že všechny příklady jsou vzaty ze zeměpisné oblasti tzv. totemismu, a nikdy ne ze semitského, předhelénského nebo indoevropského myšlení.¹¹⁰ Nabízí se zde tedy otázka, zda si autor svůj úkol neusnadnil tím, že myšlení přírodních národů spojil jen s jedinou kulturní oblastí. Tento problém Ricoeur ilustruje na srovnání s křesťanstvím, které má opačné teologické pojetí než totemismus. Shledává, že toto náboženství není pro strukturální analýzu natolik vyhovující jako totemismus, protože naznačuje obrácený vztah diachronie a synchronie.

---

¹⁰⁸ Lévi-Strauss, *Myšlení přírodních národů*, str. 15.

¹⁰⁹ Ricoeur, *Struktura a hermeneutika*, str. 283.

¹¹⁰ Ricoeur, *Struktura a hermeneutika*, str. 283-284.

Strukturální analýza je úspěšná zejména tam, kde převládá synchronní hledisko nad diachronním.¹¹¹

Druhá zásadní výtku, kterou Ricoeur zmiňuje je málo uspokojivý a málo důsledný přechod od strukturální vědy ke strukturální filozofii. „*Tak, jak se mi jeví strukturální antropologie jako přesvědčivá, pokud chápe sebe samu jako postupné rozšiřování explikace jistého druhu, jež nejprve uspěla v lingvistice, potom v systémech příbuzenství, konečně postupně ve všech formách sociálního života, pokud lze nalézt podobu s lingvistickým modelem, tak se mi jeví jako podezřelá, když se povyšuje na filozofii, rád, jenž je kladen jako nevědomý, vždy může podle mne být jen jednou etapou, jež je abstraktně oddělena od sebeporozumění, rád o sobě je myšlením vně myšlení*“.¹¹² Pokud tedy nedojde k rozluštění nevědomých kódů a pochopení sebe sama a bytí, tak je strukturální myšlení takovým myšlením, které nemyslí. Oproti tomu úkolem reflexivní filozofie je pochopit sebe samu jako hermeneutickou, aby mohla vytvořit určitou strukturu pro přijetí strukturální antropologie. Bez propojení reflexe a hermeneutiky je strukturalistická filozofie odsouzena ke kolísání mezi náznaky filosofie. Strukturální antropologie by dle Ricoeura neměla být ztotožňována s filozofií, ale měla by zůstat vědou.¹¹³

Paul Ricoeur tedy vznáší proti strukturální antropologii Clauda Lévi-Strausse dvě základní námitky. První z nich je upřednostňování totemismu před jinými druhy myšlení, protože totemismus lépe vyhovuje lingvistickému modelu, vyzdvihující synchronii před diachronií. Druhá námitka se týká nedůsledné snahy strukturální antropologie o přechod ke strukturální filozofii.

4.2 Jacques Derrida

Jacques Derrida byl francouzský filozof a především teoretik a zakladatel dekonstrukce, jednoho z poststrukturalistických směrů myšlení. Dekonstrukce se snaží ukázat, že binární opozice, se kterými pracuje klasický strukturalismus, textu spíše škodí, protože se převracejí či hrouťí ve snaze udržet své pozice. Textům tedy škodí jejich vlastní logické systémy.¹¹⁴

Konfrontací s Lévi-Straussem je Derridova esej *Struktura, znak a hra v diskursu věd o člověku* (1966). Tento text je významný zejména tím, že se jedná o jeden ze

---

¹¹¹ Ricoeur, *Struktura a hermeneutika*, str. 288-291.

¹¹² Ricoeur, *Struktura a hermeneutika*, str. 294.

¹¹³ Ricoeur, *Struktura a hermeneutika*, str. 294-295.

¹¹⁴ Eagleton, *Úvod do literární teorie*, str. 160.

zakládajících textů poststrukturalistického myšlení, který ohlásil rozchod se strukturalismem.

Jacques Derrida se zde kriticky vymezuje proti Saussurovu pojetí znaku jako spojení označujícího a označovaného. Kritizuje tedy tendenci strukturovat jazyk a myšlení do binárních opozic. Svou kritiku Saussurova pojetí znaku postavil na Lévi-Straussově binárním protikladu příroda / kultura. Lévi-Strauss vychází z názoru, že to, co je univerzální a spontánní, náleží k přírodě. Naopak to, co je závislé na systému norem a může se měnit od jedné společenské struktury k druhé, náleží ke kultuře. Problém nastává v případě zákazu incestu, který je na jednu stranu univerzální, a tedy bychom mohli říci, že je přirozený. Na druhou stranu jde o zákaz, o systém norem a příkazů, v tomto smyslu je tedy kulturní.¹¹⁵ Tuto problematiku si Lévi-Strauss uvědomoval, ale i přesto chtěl binární protiklad příroda / kultura zachovat, i když občas ukazuje jeho meze. Naopak Derrida tvrdí, že pokud incest spadá do kategorie kultury i přírody, tak se tato opozice ruší. Lévi-Strauss pojmům přírody a kultury dle Derridy nepřipisuje žádnou pravdivostní hodnotu a je ochoten se jich okamžitě vzdát, jakmile se jiné nástroje ukážou jako vhodnější. Na jednu stranu ve svých dílech Lévi-Strauss popírá hodnotu protikladu příroda / kultura. Na druhou stranu zůstává jeho použití vždy věrný.¹¹⁶

Dalším bodem, který shledává Derrida na Lévi-Straussově strukturalistických pracích problematickým, je decentralizace. Lévi-Strauss se dle Derridy „vzdává jakéhokoli vztahu k nějakému centru, k subjektu, k privilegované referenci, k absolutnímu původu či absolutní arché“.¹¹⁷ Do té doby byla struktura či strukturálnost struktury vždy neutralizována, redukována určitým gestem, kterým jí bylo dáno určité centrum, kterým byla vztažena k určitému přítomnému bodu, k pevnému původu a počátku. Funkcí tohoto centra bylo orientovat, vyvažovat a organizovat strukturu, a také zajišťovat, aby princip organizace omezoval to, co bychom mohli nazvat hrou struktury. Centrum struktury tedy organizuje soudržnost systému a představa struktury zbavené centra je pojmána jako nemyslitelná.¹¹⁸ Na tomto místě je nutné podotknout, že Derrida tedy nepopírá existenci centra struktury, ale zároveň je skeptický k představě něčeho pevného, neměnného a odolávající změnám v rámci struktury.

---

¹¹⁵ Derrida, *Struktura, znak a hra v diskursu věd o člověku*, str. 182-183.

¹¹⁶ Derrida, *Struktura, znak a hra v diskursu věd o člověku*, str. 184-185.

¹¹⁷ Derrida, *Struktura, znak a hra v diskursu věd o člověku*, str. 187.

¹¹⁸ Derrida, *Struktura, znak a hra v diskursu věd o člověku*, str. 177.

Lévi-Straussovou decentralizaci sleduje Derrida na díle *Syrové a vařené*. Všímá si dvou základních věcí. První z nich je, že si Lévi-Strauss od samého počátku uvědomuje, že mýtus Bororů, který používá jako mýtu referenčního (výchozího), si toto označení nezasluhuje, a že s ním ani nelze takto zacházet. Druhou z nich je Lévi-Straussovo tvrzení, že neexistuje jednota anebo absolutní pramen mýtu. Ohnisko či pramen mýtu chápe jako neuchopitelné a mýtus tedy nemůže mít absolutní subjekt či centrum. V případě mýtů je třeba vzdát se oné epistémé, která požaduje vracet se k centru, k základu, k principu. Strukturální diskurs o mýtech musí být tedy diskursem mýtomorfním, musí mít sám formu toho, o čem mluví. Derrida poukazuje na fakt, že sám Lévi-Strauss o díle *Syrové a vařené* hovoří jako o kódu třetího řádu, který má zajišťovat vzájemnou překladatelnost různých mýtů, proto je možné pokládat ji za mýtus: mýtus mytologie.¹¹⁹ Hudební model, který Lévi-Strauss zvolil pro své dílo je legitimován absencí pevného centra mytického či mytologického diskursu. Absence centra je zde absencí subjektu a autora. I když se dle Derridy podvolíme Lévi-Straussově gestu, tak nemůžeme ignorovat otázky, které se zde vynořují. „*Je-li mytologika mýto-morfni jsou pak všechny diskursy o mýtu ekvivalentní? A je tedy třeba vzdát se všech epistemologických požadavků, které nám dovolují rozlišovat různé kvality diskursů o mýtech? To je klasická otázka, otázka nevyhnutelná. Nelze ji zodpovědět – a mám za to, že ji nezodpovídá ani Lévi-Strauss*“.¹²⁰

Za největší problém Lévi-Strausse považuje Derrida fakt, že strukturalismus se na jedné straně prezentuje jako kritika empirismu. Současně ale neexistuje žádná Lévi-Straussova kniha či studie, která by nebyla prezentována jako empirický pokus, který vždy mohou doplnit nebo upevnit jiné informace. Strukturální schémata jsou prezentována jako hypotézy vycházející z určitého konečného počtu informací, které jsou podřízené zkušenostním důkazům.¹²¹

---

¹¹⁹ Derrida, *Struktura, znak a hra v diskursu věd o člověku*, str. 187-188.

¹²⁰ Derrida, *Struktura, znak a hra v diskursu věd o člověku*, str. 189.

¹²¹ Derrida, *Struktura, znak a hra v diskursu věd o člověku*, str. 189.

5. Závěr

V této práci jsem se věnovala dílu významného francouzského strukturalisty a antropologa Clauda Lévi-Strausse. V závěru mé bakalářské práce bych se chtěla vyjádřit k cílům, které jsem si stanovila v úvodu. Prvním z nich bylo ukázat, jak Lévi-Strauss aplikoval výtěžky strukturalismu na oblast antropologie. Druhým cílem bylo ukázat jeho přínos v oblasti strukturalismu a dalších společenských či vědních disciplín. Posledním a třetím cílem této práce bylo odpovědět na otázku, zda Lévi-Strauss svou strukturální antropologií přispěl k současné teorii estetiky.

Lévi-Strauss se s výtěžky strukturalismu seznámil prostřednictvím přednášek Romana Jakobsona. V této lingvistické disciplíně objevil metody a myšlenky, které mu umožnily rozvinout nauku, kterou pojmenoval strukturální antropologie. Lévi-Strauss převzal ze strukturální lingvistiky především představu, že to, na čem v jazyce záleží, nejsou zvukové jednotky (fonémy) samy o sobě, ale vztahy mezi nimi. První oblastí, na kterou tento lingvistický přístup aplikoval, byl systém příbuzenství. Došel k názoru, že příbuzenské systémy jsou stejně jako fonémy významovými prvky, které nenabývají význam samostatně, ale jen za předpokladu, že se začlení do systému. Příbuzenské systémy jsou stejně jako fonologické utvářeny v mysli na úrovni nevědomého myšlení, z tohoto důvodu je nutné podrobit je strukturálnímu zkoumání stejně jako jazyk. Tento přístup postupně využil pro další oblasti antropologie, např. kulinářství či obřady, zejména ale pro oblast mytologie a umění, což bylo pro tuto práci stěžejní.

Mytologie je nejvýznamnější oblast, na kterou Lévi-Strauss aplikoval výtěžky strukturalismu. Zkoumání mytologických systémů věnoval své monumentální dílo *Mythologica*, které se skládá ze čtyř svazků. Mytické myšlení dle Lévi-Strausse nejlépe odráží principy fungování nevědomých základů mysli. Nemá žádnou praktickou funkci, a proto nám nejlépe ukáže, jakým způsobem člověk odjakživa uvažoval. Dle Lévi-Strausse, stejně jako v oblasti jazyka existují základní konstitutivní prvky, fonémy, tak v mytologii existují mýtémy. Pro porozumění mýtům je nutné pochopit, že mýty vznikají přeměnou jednoho mýtu v jiný. Smysl mýtů tedy není v nich samých, ale ve vztazích, které mezi sebou utvářejí. Tento přístup velmi zřetelně ukazuje na příkladu mýtu o Oidipovi, kde se nesnaží najít jednu správnou verzi, ale chápe mýtus jako souhrn všech jeho existujících variant. Dále Lévi-Strauss zdůrazňuje, že každý mýtus musí být čten, stejně jako orchestrální partitura, z hlediska diachronního i synchronního. Pokud bychom ho četli pouze z diachronního hlediska, tak nepochopíme jeho význam.

Strukturální hledisko Lévi-Strauss uplatnil také při rozboru umění, především hudby, ke které měl celoživotní blízký vztah. Velmi často reflektoval hudbu v souvislosti s mýtem, označuje je za sestry, spojené jazykem, které se odloučily, a každá se odebrala jiným směrem. Hudba a mýtus mají tedy společné, že jde o určité zvláštní, specifické jazyky. Konstitutivní prvky v oblasti hudby nazývá tonémy. V Lévi-Straussově pohledu na umění zastává hudba privilegované místo, protože jako jediná není napodobujícím uměním. Toto privilegované místo hudby ilustruje na srovnání s malířstvím, kterému nepřikládá takový význam. Jediný druh malířství, který lze dle Lévi-Strausse srovnávat s hudbou, je kaligrafie.

Claude Lévi-Strauss patří mezi klíčové zakladatele strukturalistického hnutí. Svými metodami a myšlenkami ovlivnil celou řadu svých významných současníků, mezi ně patří například Roland Barthes, Paul Ricoeur, Michel Foucault či Jacques Derrida. Tito autoři rozvíjeli některé Lévi-Straussovy myšlenky v mnoha odvětvích, např. v oblasti literárních vědy nebo v oblasti uměnověd. Jeho vliv na filosofii a literární vědu byl obrovský, z tohoto důvodu musel čelit i mnohé kritice, zejména poststrukturalistické. Příkladem je esej Jacqua Derridy *Struktura, znak a hra v diskursu věd o člověku*, která je konfrontací s Lévi-Straussem. Tato esej patří mezi zakládající texty poststrukturálního myšlení. Lévi-Straussův strukturalismus tedy dalece překročil hranice antropologie a sehrál významnou roli při rozpracování systémového přístupu k humanitním a přírodním vědám. Využití lingvistických metod přineslo pozitivní výsledky nejen v antropologii, ale také v sociologii, psychologii, filozofii, historii a dalších vědách. Z tohoto hlediska lze strukturalismus považovat za jednu z nejvlivnějších disciplín 20. století.

Odpověď na poslední otázku, kterou jsem si stanovila v úvodu práce, a to zda Lévi-Strauss přispěl k současné teorii estetiky, není zcela snadná. V Lévi-Straussově díle nenajdeme nějaký široký obecný koncept estetiky, je důležité uvědomit si, že byl především antropologem. Přesto pro něj bylo důležité umění dobře porozumět, zejména umění primitivních národů. Umělecká díla primitivní kultury jsou pro antropologa nedocenitelnými doklady, poskytují mu informace o představách, myšlení a společenské organizaci určité skupiny. Jsou tedy důležitým nástrojem antropologického porozumění. Tato díla však mohou být zároveň i zdrojem estetického prožitku. V Lévi-Straussově pohledu tedy umění zastávalo funkci dokumentární i estetickou. Přestože se Lévi-Strauss primárně nezabýval otázkami o estetickém prožitku či krásných předmětech, tak se dá říci, že odpovědi na tyto otázky rozvíjel ve svém celoživotním studiu mýtů. Za

jediný obecnější koncept estetiky by se dalo označit dílo *Cesta masek*, kde se Lévi-Strauss zabývá primitivním uměním indiánských kultur, a to konkrétně maskami, kostýmy a malbou na tělo. Dle Lévi-Strausse je pro primitivní umění typické, že se nesnaží o zpodobnění věci, ale spíše o její označení, jde tedy o systém znaků. Také je důležité si uvědomit, že v primitivních kulturách je oblast umění úzce propojena se světem magických a náboženských představ, to dobře ilustruje funkce masek. Funkce masek je na jednu stranu estetická, ale zároveň umožňuje člověku vstupovat do vztahu s nadpřirozeným světem.

Přestože Lévi-Strauss nerozvíjel obecný filosofický koncept o teorii estetiky, tak se dá říci, že jeho příspěvek k ní je dvojitý. K teorii estetiky přispěl svým originálním pohledem na vznikání a funkci uměleckých děl v primitivních kulturách. A zejména svou metodologií, kterou lze shrnout ve třech bodech. Za první, Claude Lévi-Strauss klade důraz na prvotnost vztahů před prvky systému. Za druhé, převažuje synchronní metoda výzkumu, zatímco diachronní metoda ustupuje do pozadí. A za třetí, za rozhodující determinanty jsou v lidském chování považovány nadindividuální objektivní struktury, které tvoří podstatu sociokulturní skutečnosti.¹²² Využití této metodologie se později ukázalo jako úspěšné i v dalších vědních a společenských disciplínách, včetně teorie estetiky.

---

¹²² Soukup, *Přehled antropologických teorií kultury*, str. 131.

6. Seznam použité literatury

1. Budil, Ivo, *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*, Praha, Triton, 2003, ISBN 80-7254-321-0.
2. Černý, Jiří, *Dějiny lingvistiky*, Olomouc, Votobia, 1996, ISBN 80-85885-96-4.
3. Derrida, Jacques, „Struktura, znak a hra v diskursu věd o člověku“ in Derrida, Jacques, *Texty k dekonstrukci*, Bratislava, Archa, 1993, str. 177-195, ISBN 80-7115-046-0.
4. Eagleton, Terry, *Úvod do literární teorie*, Praha, Plus, 2010, ISBN 978-80-00-02587-2.
5. Fryčer, Jaroslav, „Jakobson a Baudelairovy Kočky“, *Literaria humanitas IV*, Brno, Vydavatelství Masarykovy univerzity, 1996, str. 139-143, ISBN 80-210-1437-7.
6. Hawkes, Terence, *Stukturalismus a sémiotika*, Brno, Host, 1999, ISBN 80-86055-62-0.
7. Jakobson, Roman a Lévi-Strauss, Claude, „Baudelairovy Kočky“ in Jakobson, Roman, *Poetická funkce*, Praha, H & H, 1995, str. 622-638, ISBN 80-85787-83-0.
8. Jakobson, Roman, „Dva aspekty jazyka a dva typy afatických poruch“ in Jakobson, Roman, *Poetická funkce*, Praha, H & H, 1995, str. 55-73, ISBN 80-85787-83-0.
9. Kanovský, Martin, *Štruktúra mýtov*, Praha, Cargo Publishers o.s., 2001, ISBN 80-902952-2-3.
10. Lévi-Strauss, Claude, *Cesta masek*, Praha, Dauphin, 1996, ISBN 80-86019-22-5.
11. Lévi-Strauss, Claude, *Mythologica: Syrové a vařené*, Praha, Argo, 2006, ISBN 80-7203-644-0.
12. Lévi-Strauss, Claude, *Myšlení přírodních národů*, Praha, Dauphin, 1996, ISBN 80-901842-9-4.
13. Lévi-Strauss, Claude, *Mýtus a význam*, Bratislava, Archa, 1995, ISBN 80-7115-052-5.
14. Lévi-Strauss, Claude, *Strukturální antropologie*, Praha, Argo, 2006, ISBN 80-7203-713-7.
15. Lévi-Strauss, Claude, *Strukturální antropologie dvě*, Praha, Argo, 2007, ISBN 978-80-7203-805-3.

16. Lévi-Strauss, Claude, „Struktura a forma: úvahy nad jednou z prací Vladimíra Proppa“ in Propp, Vladimír, *Morfologie pohádky se studií Clauda Lévi-Strausse*, Praha, Ústav pro českou literaturu ČSAV, 1970, str. 177-203, ISBN není.
17. Michalovič, Peter a Zuska, Vlastimil, *Znaky, obrazy a stíny slov*, Praha, Nakladatelství Akademie múzických umění, 2009, ISBN 978-80-7331-129-2.
18. Piaget, Jean, *Štrukturalizmus*, Bratislava, Pravda, 1971, ISBN není.
19. Propp, Vladimír, *Morfologie pohádky se studií Clauda Lévi-Strausse*, Praha, Ústav pro českou literaturu ČSAV, 1970, ISBN není.
20. Ricoeur, Paul, „Struktura a hermeneutika“ in Kyloušek, Petr, *Znak, struktura a vyprávění: výbor z prací francouzského strukturalismu*, Brno, Host, 2002, str. 272-304, ISBN 80-7294-016-3.
21. Riffaterre, Michael, „Describing Poetic Structures. Two Approaches to Baudelaire's Les Chats“ *Yale French Studies*, No. 36/37, Structuralism (1966), pp. 200-242.
22. Soukup, Václav, *Dějiny antropologie*, Praha, Nakladatelství Karolinum, 2004, ISBN 80-246-0337-3.
23. Soukup, Václav, *Přehled antropologických teorií kultury*, Praha, Portál, 2004, ISBN 80-7178-929-1.
24. Wiseman, Boris a Groves, Judy, *Lévi-Strauss a strukturální antropologie*, Praha, Portál, 2009, ISBN 978-80-7367-604-9.